TANULMÁNYOK

A NEMZETISÉGI ÉS KÜLFÖLDI ALAKULATOK LÉTREJÖTTE A JUGOSZLÁV NÉPFELSZABADÍTÓ HADSEREGBEN ÉS PARTIZÁNOSZTAGOKBAN

Godó Ágnes

A közép- és délkeleteurópai államok egyik jellemzője, hogy itt a nemzetiségi kérdés valóságos politikai, gazdasági és kulturális tényezőként jelentkezik. A probléma súlyának mértékét a különböző történelmi időszakokban az egyes országok történelmi, gazdasági és politikai fejlődésének sajátosságai határozták meg. A második világháborúban ezekben az országokban az antifasiszta ellenállási mozgalom passzív és aktív formái kibontakozásának és kiszélesedésének körülményeire nagymértékben hatottak a nemzetiségek helyzetét és fejlődését befolyásoló tényezők és tendenciák. A nemzetiségi kérdés megoldatlansága pl. óriási hasznot hajtott a fasiszta politikának, amely a maga szolgálatába tudta állítani — és nem is rövid időre — a nemzeti kisebbségeket agresszív tervei végrehajtásában. Ez történt Csehszlovákia, Lengyelország és Jugoszlávia lerohanása idején is. Ezekben az országokban a nemzeti kisebbségek — elsősorban a németajkú lakosság — nagy többsége az „ötödik hadoszlop" funkcióit töltötte be.

De az agresszió előkészítésében és végrehajtásában közvetlenül nem aktivizált nemzeti kisebbség sem maradt ki a fasiszta államok propagandatervéből. A szomszédos államok területszerzési politikáját igazoló és szentesítő nacionalista és soviniszta propaganda ezekre a rétegekre is óriási hatással volt. A nemzeti elnyomás alatt élő jugoszláviai kisebbség nagy része például a „felszabadító" dicsfényével ruházta fel a hitleri szövetséges oldalán bevonuló magyar megszállókat a Bácskában, a Vajdaságban, a Muraközben és a Murántúl; az olaszokat a horvát és a dalmát tengerparton, a bolgárokat Macedóniában és Nyugat-Trákiában, az akkor olasz protektorátus Albánia csapatait Koszovo-Metohiján és a Nyugat-Macedónia egy részén stb.

Ilyen körülmények között a fasiszta agresszor és hazai kiszolgálói elleni harc megszervezésében nagy szerepet játszott *az adott ország nemzeteinek és nemzeti kisebbségeinek viszonya és magatartása az ellenálláshoz.* E probléma szempontjából döntő tényezőként hatott *az ellenállási mozgalmat szervező és vezető politikai párt nemzetiségi politikája.* Ez a politika azonban nemcsak a saját nemzeti kérdés megoldását befolyásolta, hanem *meghatározta az ország területén lévő külföldi megszálló csapatok katonái között végzett antifasiszta propaganda tartalmát és módszereit is.* Ily módon előgítette azoknak a feltételeknek a létrejöttét, amelyek következtében a poli-

tikai menekült külföldiekből, illetve hadifogoly és átállt katonákból nemzeti katonai alakulatok szerveződtek az adott ország fegyveres partizáncsoportjain és felszabadító hadseregén belül.

Az elnyomott nemzetek és nemzeti kisebbségek helyzete és állásfoglalása, továbbá a politikai pártoknak — elsősorban a kommunista pártnak — a nemzeti kérdésben vallott nézetei és gyakorlata tehát sokkal nagyobb politikai szerepet játszott a második világháború folyamán az ellenállási mozgalomban Európa e részein, mint ahogyan e kérdéssel a jelenkor történészei és hadtörténészei foglalkoznak.

A fenti problémát egy olyan sajátosan soknemzetiségű állam népfelszabadító háborúja tükrében kívánom bemutatni, mint Jugoszlávia.

A jugoszláv kommunisták helyes nemzetiségi politikájának kialakulása

A közös állam megalakulása 1918-ban jelentős esemény volt a jugoszláv népek életében. „Azonban a közös jugoszláv állam 1918-ban nem demokratikus módon és nem demokratikus alapokon jött létre. Megalakításában nem vettek részt a nép igazi képviselői, és nem vették figyelembe a dolgozó nép érdekeit. A közös állam a monarchia vezette nagyszerb burzsoáziának és az azelőtt az Osztrák—Magyar Monarchiához tartozó jugoszláv területek burzsoáziájának megállapodása alapján alakult meg."[1]

Az új államban a „szerb—horvát—szlovén nép nemzeti egysége" nevében a nagyszerb burzsoázia gyakorolta az egyeduralmat. Az „osszd meg és uralkodj" imperialista politika eredményeképpen a végsőkig kiéleződtek a nemzeti ellentétek és a nemzeti kérdés mindvégig egyik központi politikai problémája maradt a királyi Jugoszláviának.

A versaillesi béke, mely egy reakciós nemzetközi rendszer *része* volt a szocializmus terjedésének meggátlására, stabilizálta a reakció uralmát az érintett országokban és tovább mélyítette a Duna völgyi államok közötti ellenségeskedést. Jugoszláviában is a reakciós osztályok a legszélsőségesebb terror, nacionalista és soviniszta uszítás és mételyezés útján próbálták levezetni a tömegelkeseredés és elégedetlenség magasra csapó indulatait, megfékezni, letiporni az elnyomó rendszer szempontjából veszélyes mozgalmakat.

A Komintern és az európai kommunista pártok felismerték az európai békerendszer reakciós, imperialista lényegét. Ennek megfelelően a Komintern valamennyi keleteurópai kommunista párt fontos feladatául jelölte meg a nemzeti kisebbségeket elnyomó burzsoá kormányok politikája elleni aktív fellépést.[2]

Ez azonban ebben az időben még korántsem volt minden kommunista párt számára eszmeileg teljesen egyértelmű feladat. A nemzeti kérdés, a nemze-

[1] A Jugoszláv Kommunista Szövetség rövid története (magyar nyelven), Novi Sad, Fórum Könyvkiadó, 1963. 33—34. o. — Tekintettel arra a körülményre, hogy a JKP történetének dokumentumai nem álltak rendelkezésemre és erről Jugoszláviában a fenti köteten kívül könyvészeti, monografikus feldolgozás még nincs, a tanulmány e részéhez szükséges adatokat és megállapításokat a JKP rövid történetéből vettem át. A könyvet megjelenése előtt országszerte megvitatták. Ezt követően a különböző területi párt központi vezetőségek is áttanulmányozták és jóváhagyták.

[2] A Komintern végrehajtó bizottsága — Kun Béla javaslatára — a 20-as évek közepén albizottsagot küldött ki a Duna—Balkán államok viszonyainak megvizsgálására. Az albizottság hat főből; a csehszlovák, magyar, osztrák, bolgár, jugoszláv és román kommunista párt egy-egy küldöttéből állt. Az albizottság írásbeli összefoglalásában jellemezte az imperialista békekötés következményeit Délkelet-Európában. A dokumentum megjelent az Uj Március (1925—1933. között a KMP külföldön szerkesztett és nyomtatott hivatalos lapja volt) 1926. áprilisi számában (250. szám). Megállapításait közli *Galántai József:* Trianon és a revizios propaganda c. tanulmányában. Megjelent: A magyar nacionalizmus kialakulása és története. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964. 295—296. o.

tek önrendelkezési joga körül hosszú éveken át éles vita bontakozott ki a II. Internacionálé pártjain belüli különböző irányzatok között. A szociáldemokrata álláspont eszmei öröksége még élénken hatott a forradalmak és azok leverése utáni időszakban is a fiatal kommunista pártokra.

A jugoszláv kommunistáknak is igen hosszú utat kellett megtenniük a nemzeti kérdésben vallott marxista álláspont kialakításáig és érvényesítéséig.

Noha Jugoszlávia politikai életében az agrármozgalmak mellett rendkívül jelentős volt az elnyomott nemzetek mozgalma, Jugoszlávia Kommunista Pártjának[3] ez utóbbival sokáig igen gyenge kapcsolata volt. Kezdetben a szociáldemokrata eszmei örökség hatása, mely a „nemzeti egység" nagyszerb szólamának átvételében jelentkezett, akadályozta, hogy a nemzeti kérdés mélyrehatóbb tanulmányozására gondot fordítsanak.

E téren előrelépést jelentett a párt 1924 januári III. értekezlete, melyen a nemzeti kérdésről folytatott vitában két, egymástól alapjaiban különböző nézet érvényesült. Az egyik álláspont szerint a nemzeti kérdés nem más, mint a szerb—horvát—szlovén burzsoázia vetélkedése a hegemóniáért. Ez az álláspont a nemzeti kérdés jugoszláviai problémáinak teljes meg nem értését tükrözte, annak a ténynek a mellőzését, hogy Jugoszláviában megalakulása óta a politikai élet ellentmondásai osztály- és nemzeti jelleg-mozzanatokkal voltak átszőve.

A másik nézetet a balszárny képviselte. Elismerte minden nemzet önrendelkezési jogát — az elszakadásra és önálló államalakításra való jogot is, hangsúlyozva, hogy az elszakadásról mindig az adott történelmi helyzetnek, „a haladás és a proletariátus osztályharca érdekének" megfelelően kell határozni. Végül is az értekezlet ezt a nézetet fogadta el és emelte határozatra. Kimondta azt is, hogy „a szerb, horvát és szlovén nép egyesülése megfelel a történelmi fejlődés irányvonalának és a proletariátus osztályharca érdekének. De hogy ez az egyesülés célszerű legyen, a közös államnak minden rész önkéntes szövetségén és teljes egyenjogúságán kell alapulnia, ami eddig nem úgy volt."[4]

A III. értekezlet határozata, bár sok fogyatékosságot és félreértést is tartalmazott (pl. nem ismerte el nemzetnek a macedónokat, a ctnagoriakat — montenegróiakat —, a nemzeti kérdést a Balkán munkás-paraszt köztársaságnak megalakításával *együtt* képzelte megoldani stb.), alapjaiban eszmeileg közel jutott a kérdés marxista—leninista felfogásához.

A Komintern V. kongresszusa (1924. június 17—július 18.) külön is foglalkozott a jugoszláv nemzeti kérdéssel. Határozata a továbbiakban jelentős mértékben befolyásolta a jugoszláv kommunisták álláspontját. A Komintern ugyanis nem értett egyet azzal a megállapítással, hogy Jugoszlávia megteremtése „megfelel a történelmi fejlődés irányvonalának és a proletariátus osztályharca érdekének." Véleményében abból indult ki, hogy Jugoszlávia kizárólag „a nyugateurópai imperializmus tákolmánya" és szét kell rom-

[3] A JKP 1919 áprilisában — Belgrádban — nem sokkal a jugoszláv népek közös államának megteremtése után alakult a délszláv lakta területeken már a XIX. század 70-es éveiben kibontakozó munkás és szocialista mozgalmakból kinőtt szociáldemokrata pártok és csoportok egyesüléséből. A párt neve megalakulásakor: Jugoszláv Szocialista (kommunista) Munkáspárt volt. A párt II., Vukováron megtartott kongresszusán fogadták el a pártprogramot és a párt új neve Jugoszláv Kommunista Párt lett (JKP). A burzsoá kormány 1921. augusztus 2-i rendeletével betiltotta a JKP-t. A párt illegalitásba kényszerült. A pártmunka új módszereit és feladatait a Bécsben, 1923 májusában megtartott II. értekezleten határozta meg. 1923 januárjában az illegális JKP létrehozta a legális munkáspártot Jugoszláv Független Munkáspárt néven. 1929-ben Bécsben megalakult a Jugoszláviából emigrálni kényszerült vezetőség egy részéből az ún. országon kívüli iroda, majd 1930-ban az egész akkori központi vezetőség külföldre került.

[4] JKSZ rövid története. 122. o.

bolni. Nem vette tekintetbe, hogy a jugoszláv állam létrejötte a délszláv népek felszabadító törekvéseinek és harcának következménye is volt.[5] Ugyanakkor az adott körülmények között a nemzetiségek elszakadása törvényszerűen a környező államok fasiszta és félfasiszta rendszerének uralma alá való kerülését jelentette volna.

A Komintern e határozatát a JKP IV. kongresszusa (1928) elfogadta és ez azt jelentette, hogy egészen 1935-ig, a központi vezetőség Splitben megtartott plenáris üléséig, a jugoszláv kommunisták a nemzeti kérdés megoldását Jugoszlávia, mint államközösség szétrombolása útján kívánták elérni.

A Komintern VII. kongresszusa, melynek fő témája a fasizmus és a háború elleni harc problémái voltak, új szakaszt nyitott meg a nemzetközi kommunista mozgalom fejlődésében. Történelmi érdeme, hogy a fasizmus elleni harc addigi tapasztalataiból levonta a nemzetközi munkásmozgalom számára létfontosságú következtetéseket. E kongresszus határozatai alapján a kommunista pártok felülvizsgálták programjuknak és politikai irányvonaluknak néhány vonatkozásait. A JKP központi vezetősége 1935. április 24-i körlevelében a pártszervezeteket egy „széles körű antifasiszta népfront" megteremtésére hívta fel, de a nemzetiségi kérdésben továbbra is a korábbi álláspontón maradt.

A Split-i plénum viszont már abból a tételből kiindulva, hogy „a fasizmus nemcsak a munkásosztálynak, hanem minden demokratikus rétegnek is a legfőbb ellensége"[6], kijelentette: „ma az egész nép (nemcsak a munkásosztály), a horvát, a szerb, a szlovén nép és a nemzeti kisebbségek is az uralkodó rendszer, az uralkodó burzsoázia ellen vannak. Küszöbön álló forradalmunk jellegénél fogva — népi forradalom."[7]

A plénum résztvevői elfogadták azt a megállapítást, hogy az önrendelkezési jog nem jelent feltétlenül elszakadást is. Ez az álláspont azt bizonyította, hogy „a pártban fokozatosan megérlelődött az a felismerés, hogy a nemzeti kérdést nem a jugoszláv államközösség szétzúzásával és törpe államok létesítésével, hanem annak keretében is meg lehet oldani."[8]

Újabb előrelépést jelentett a nemzeti kérdés elméleti tisztázásában a központi vezetőség egyik körlevele 1935-ből. Ebben a következőket fogalmazták meg:

„Teljes erővel folytatjuk a harcot a nagyszerb elnyomó rendszer ellen, az elnyomott népek szabadságáért és jogaiért. Nem változtatunk álláspontunkon, alapvető követelményünkön; az elszakadás jogáig terjedő önrendelkezési jogon. De nem szabad az elszakadásra helyeznünk a súlypontot, hanem hangsúlyoznunk kell, hogy minden népnek joga van önállóan dönteni, önállóan kell is döntenie sorsáról. Vagyis az önrendelkezési jogra helyezzük a súlypontot. Éppen ezért követelünk szabadon választott népszkupstinát, illetőleg szábort Zágrábban, Ljubljanában, Szkopjéban, Cetinjében és Szarajevóban."[9]

Ez az álláspont Lenin tanításának a megértését jelentette. Lenin „Az önrendelkezés körül folyó vita eredményei" című 1916-ban írt cikkében arra figyelmeztetett, hogy „az elnyomó országokban a munkások internacionalista nevelésének súlypontját feltétlenül arra kell helyezni, hogy az elnyomott országok különválásra való jogát hirdessék és védelmezzék. Enélkül *nincs* internacionalizmus."[10] Lenin ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az elnyomott nemzetnek viszont az *egyesülés szabadságát* kell követelnie. Ez a lát-

[5] Uo. 123. o.
[6] Uo. 214. o.
[7] Uo.
[8] Uo.
[9] Uo.
[10] *Lenin* Művei. 22. köt. Budapest, Szikra, 1951. 363. o.

szólagos ellentmondásosság *egyazon politikai probléma két oldala.* Az önrendelkezés, a különválás joga *politikai jogot* jelent, a szabad döntés, a szabad választás jogának biztosítását, a különválásra éppúgy, mint az egyesülésre. A kérdés e politikai *lényegét* ismerték fel és fogalmazták meg az említett körlevélben a JKP vezetői.

Annak ellenére, hogy a jugoszláv kommunisták akkor még nem ismerték meg a maga teljességében a fasizmus természetét, a nemzeti kérdésben vallott álláspont eszmei tisztázása igen jelentős volt a népfrontpolitika többi elvi és gyakorlati problémájának megértése szempontjából is.

A nemzetközi viszonyokban bekövetkezett változások, a fasizmus előretörése Európában és nem utolsó sorban Jugoszlávia belső helyzetének reális értékelése és a munkásosztálynak a harcra való felkészítése érdekében, a JKP központi vezetőségének a Szovjetunióban tartózkodó tagjai — a Komintern beleegyezésével — hazatértek Jugoszláviába, ahol 1937-ben megalakult a JKP hazai vezetősége.[11]

A háború küszöbén Jugoszláviában politikai válság ment végbe. A nemzeti és osztályellentéteket a nagyszerb burzsoázia képtelen volt feloldani. A feszült helyzetből úgy kívánt kilábolni, hogy 1939. augusztus 26-án megkötötte az ún. Nemzeti Egyezményt a horvátokkal.[12] A Cvetković—Maček egyezmény lényege az volt, hogy az uralkodó nagyszerb burzsoázia beleegyezett a horvát bánság megalakításába és a horvát burzsoáziának a hatalomban való részvételébe. A Horvát Parasztpárt vezére, Vladimir Maček Jugoszlávia miniszterelnök-helyettese lett. Ez az egyezmény időlegesen megerősítette a reakciós körök hatalmát és meggyorsította az ország fasizálódását politikai, gazdasági téren egyaránt.

1940. október 19—23. között Dubravában ült össze a JKP V. értekezlete, mely két fő feladatot jelölt meg: „először, harc Jugoszláviának a háborúba való bevonása ellen, másodszor, harc az ország függetlenségének megvédéséért a Jugoszláviára állandó nyomást gyakorló fasiszta hatalmak ellen."[13] Az értekezlet határozatában a széles néprétegek összefogásának és egy olyan népi kormány létrehozásának szükségességét hangsúlyozta, mely az ország minden hazafias erejét képviselné és a munkás-paraszt szövetségre támaszkodna. A nemzeti kérdésben a kommunisták feladatainál kiemelte, hogy a jugoszláv népek nemzeti egyenjogúságáért folytatott harcuk egyúttal a burzsoá nacionalizmus, a soviniszta és szeparatista mozgalmak ellen is irányuljon. „Ezek a mozgalmak kapcsolatban állnak a fasiszta államokkal, amelyek kihasználják az elnyomott nemzetek elégedetlenségét, és támogatják a szeparatista mozgalmakat, de nem az elnyomott nemzetek felszabadítása érdekében, hanem Jugoszlávia szétzúzása és minden népének könnyebb leigázása végett."[14]

Amikor 1941. március 25-én a Cvetković—Maček-kormány aláírta Jugoszlávia csatlakozását az ún. Háromhatalmi Egyezményhez, saját ítéletét is aláírta. Március 25—26-án elemi erővel tört fel a jugoszláv népekből az elkeseredés. Hatalmas tömegek hömpölyögtek a városok utcáin és „inkább a háború, mint az egyezmény", „inkább a sír, mint a rabság"[15] felkiáltások-

11 Josip Broz-Tito, aki 1934. augusztusától volt tagja a JKP külföldön lévő ideiglenes vezetőségének, már 1936 végén visszaérkezett Jugoszláviába.

12 *Strugar,* Vlado: Rat i revolucija naroda Jugoslavije. 1941—1945. Beograd, Vojno-istorijski Institut, 1962. 18—19. o.

13 JKSZ rövid története. 290. o.

14 Uo. 293. o.

15 Ezek a jelszavak szerb-horvát nyelven rímelő hangzásúak voltak: „bolje rat nego pakt", „bolje grob nego rob". (Oslobodilački rat naroda Jugoslavije. 1941—1945.) a továbbiakban Oslobodilački rat . . .) Beograd, Vojnoistorijski Institut, I. köt. 1963. 19. o.

kal tüntettek a kormány ellen. Március 27-én a nagy erejű tömegmegmozdulás — amely néhány helyen a csendőrséggel való fegyveres összecsapásba torkollt — elsöpörte az áruló jugoszláv kormányt. A helyébe lépő nyugatbarát burzsoá vezetés azonban nem tudott és nem is akart elődje politikájától elkülönülni.

A párt központi vezetősége 1941. március 30-i kiáltványában értékelte a helyzetet és megfogalmazta azokat a követeléseket, amelyek a legszélesebb néprétegek érdekeit is kifejezték, és megvalósításuk az egyetlen kiutat jelenthette volna a közelgő katasztrófa elől.[16]

A negyedszázados reakciós, népellenes politika következtében az általános bomlás azonban oly széles méreteket öltött és oly gyors volt, hogy amikor 1941. április 6-án a hitleri Németország és szövetségesei megtámadták Jugoszláviát, szinte idő sem volt az általános ellenállás megszervezésére és kibontakoztatására. A királyi Jugoszlávia és hadserege április 17-én feltétel nélkül megadta magát.

Jugoszlávia lerohanása után bekövetkezett az ország feldarabolása. Hitler már március 27-én döntött a „konc" elosztását illetően.[17] Ennek alapján Németország és Olaszország a jugoszláv állam területét egymás között demarkációs vonallal két fő részre osztotta. Mindkettő a maga zónájában bizonyos területet juttatott Magyarországnak, Bulgáriának és Albániának. A maradék területen megalakult az ún. Független Horvát Állam — a Tiso-féle Szlovák Állam kreatúrája mintájára.

Hitler az osztozásnál közölte, hogy Jugoszláviát nemcsak katonai értelemben kell megsemmisíteni, hanem mint nemzeti egyesülést is. Ezzel a hitleri koncepcióval akkori szövetségesei a legteljesebb mértékben egyetértettek.

A megszállók a bábkormányok és a fasisztabarát burzsoá csoportok szolgálatkészségével igyekeztek hatalmukat megszilárdítani és nemzeti gyűlöletet, testvérgyilkos háborút szítani a jugoszláv népek között. Provokátoraik, ügynökeik segítségével besúgóhálózatot építettek ki.

A második világháború előtt Jugoszlávia területén kb. kétmilliónyi nemzeti kisebbség, illetve népcsoport élt. A legnagyobb létszámú a német és magyar kisebbség volt. A jugoszláviai németek közül 1941-ben mintegy 230 000 a különböző német fasiszta-nacionalista szervezetekbe, elsősorban a Kultúrbundba tartozott.[18] Az ún. Jupiter-szervezet a hitleri Németország által felfegyverzett és kémtevékenységet kifejtő fasiszta csoport rendkívül értékes szolgálatokat tett Jugoszlávia lerohanásakor a német agresszoroknak. Megakadályozta a hidak, üzemanyagraktárak felrobbantását, a zimonyi repülőtér megsemmisítését és lefegyverezte az ellenállást megkísérlő határmenti jugoszláv csapatokat.[19]

Ugyancsak számított a magyar kisebbség támogatására a Horthy-kor-

[16] A március 30-i kiáltvány követelései voltak: „Kölcsönös segélynyújtási egyezmény a Szovjetunióval, minden rendkívüli törvény hatálytalanítása, demokratikus szabadságjogok Jugoszlávia népei számára, szabad szakszervezeti és politikai szervezkedés, közkegyelem minden politikai és katonai elítélt számára, népünk hős fiainak, a spanyol önkénteseknek a franciaországi táborokból való hazahozatala, az ötödik hadoszlop minden tagjának és mindazoknak a hóhéroknak bíróság elé állítása, akik a jugoszláviai glavnjačákban kínozták a politikai foglyokat, az állami és katonai apparátus megtisztítása minden népellenes elemtől és külföldi ügynöktől. (Oslobodilački rat . . . I. köt. 20. o.)

[17] Zbornik dokumenata i podataka o narodooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda (a továbbiakban Zbornik . . .) Beograd, Vojno Delo Kiadó, 1954. II. köt. 2. könyv. Melléklet 465. és 543 o.

[18] Arhiv Vojnoistorijskog Instituta JNA. Narodnooslobodilački rat. (A Jugoszláv Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltára Népfelszabadító háború állag. — a továbbiakban JHL. NOR. —) 47. doboz, 5. csomó, 6/2 irat.

[19] Érdekes adatokat közölt a jugoszláviai Kulturbund és a Jupiter fasiszta szervezetek „ötödik hadoszlop" tevékenységéről Biber történész az 1966. október 13—15. között Budapesten megrendezett „A dunamenti országok a müncheni egyezménytől a második világháború végéig. Megszállás és ellenállás" tárgyú kollokviumon elhangzott jugoszláv referátumban.

mányzat is. Illegális csoportokat szervezett, amelyek élénk tevékenységet fejtettek ki annak érdekében, hogy a bevonuló Horthy-csapatokat a magyar kisebbség szívesen fogadja. Az olasz kormány már sokkal „finomabban" foglalkozott az olasz nemzeti kisebbséggel, a bolgár Filov-kormány pedig 1941 áprilisa előtt nyíltan egyetlen lépést sem tett a jugoszláviai kisebbség aktivizálására.[20]

A megszállás nehéz napokat és éveket hozott Jugoszlávia népeire. A nemzeti elnyomás brutális formákat öltött. Megkezdődött a délszláv népek tömeges likvidálása. A megszállók vérengzéseket vittek végbe Szerbiában, a Vajdaságban, Macedóniában és mindenütt az országban. A szerb nemzeti sovinizmus szélsőséges terrorba torkollt. Erőszakos sorozásokhoz nyújtottak segítséget, hogy bizonyítsák a németek iránti hűségüket.[21]

A megszállt területen a délszláv lakosság üldözése párosult az elnemzetlenítési törekvésekkel. Hivatalos nyelv a német, olasz, magyar, bolgár és albán lett.[22]

E politikának sokszázezer deportált, koncentrációs táborokba hurcolt, bebörtönzött zsidó, szerb, macedón, cigány, szkipetár[23], magyar, crnagórai, szlovén stb. áldozata volt.[24]

A jugoszláv népek tragédiája a királyi Jugoszlávia uralkodó osztályai több mint két évtizedes népellenes politikájának és árulásának logikus következménye volt. Az áprilisi nemzeti katasztrófa azonban — bár az ország megszállását és szétdarabolását eredményezte — mégsem bomlasztotta szét a forradalmi mozgalmat, nem semmisítette meg a kommunista pártot. Tito 1941 májusában írott cikkében megállapította, hogy „tekintet nélkül arra, hogy Jugoszláviát az imperialisták felosztották egymás között és hogy új határokat hoztak létre, a JKP egységes maradt és a központi vezetőség zavartalanul vezet a megszállt ország minden területén és ezekkel a területekkel rendszeres kapcsolatot tart fenn."[25]

Az országban kialakult súlyos helyzetben a JKP-ra hárult az a történelmi feladat, hogy maga köré gyűjtse a jugoszláv népek összes demokratikus és hazafias erőit a fasiszta megszállók és hazai bérenceik elleni felszabadító háborúban, vezesse a harcot a nemzeti függetlenség és szuverenitás visszaszerzéséért, a nemzetek önrendelkezési jogának biztosításáért, a munkásosztály forradalmi célkitűzéseinek megvalósításáért.

A népfelszabadító harc kibontakozása és a nemzetiségi egységek létrejötte

1941 május elején Zágrábban megtartott pártértekezlet rendkívül nagyjelentőségű volt a jugoszláv nép felszabadító harcának megszervezése szempontjából. A májusi értekezleten határozatot hoztak a fegyveres harc előkészítéséről, a nép minden hazafias érzelmű rétegének bevonásáról e harcba,

[20] *Plenča,* Dusan: Nacionalne manjine i jedinice stranih narodnosti u NOR. Vojno—Istorijski Glasnik (a belgrádi Hadtörténelmi Intézet tudományos folyóirata) 1960. 6. szám 33. o.

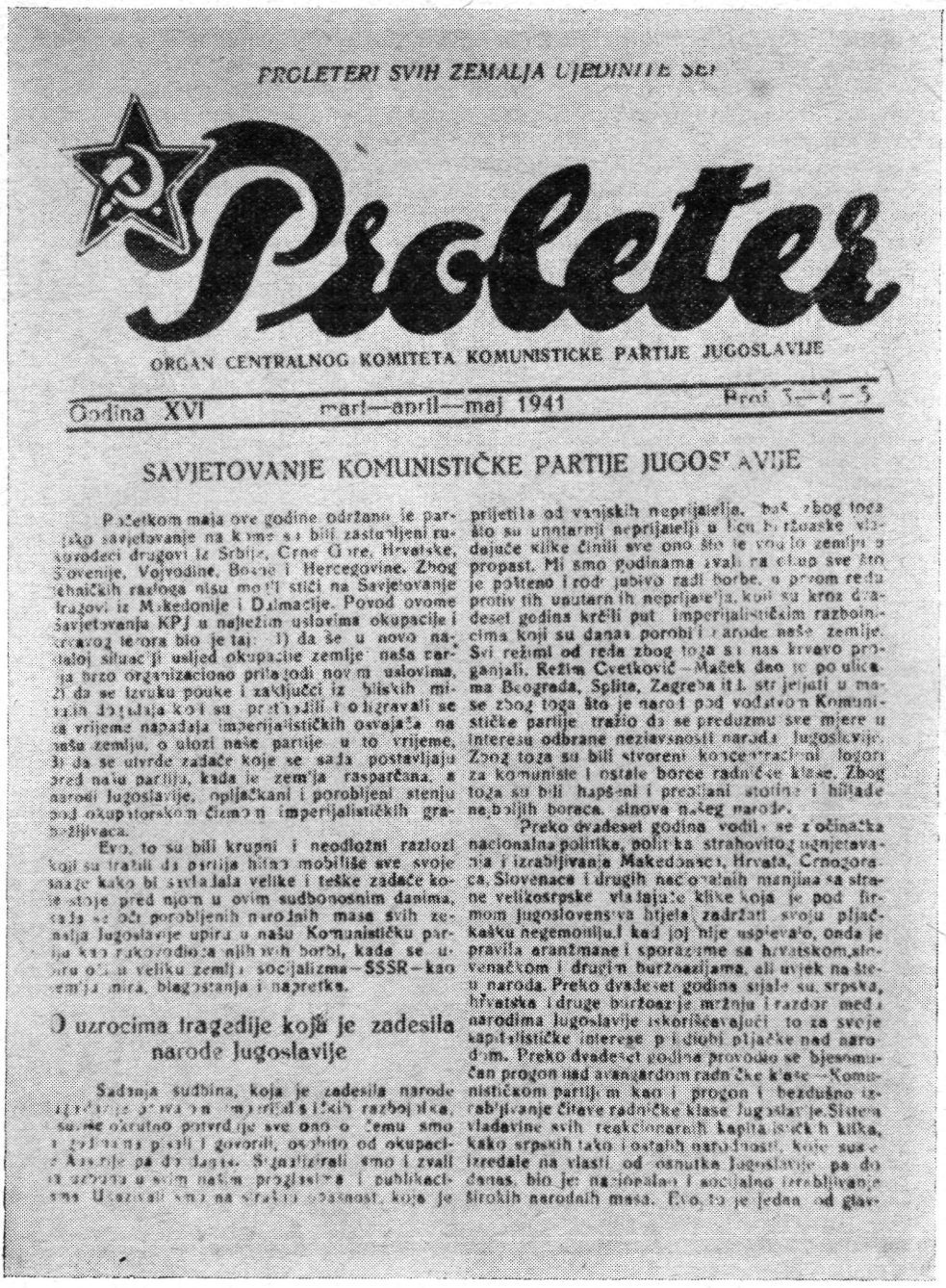
[21] Az erőszakosan besorozott, illetve mozgósított szerbeket és horvátokat is a keleti frontra hurcolták. Közülük sokan megszöktek és részt vettek a szomszédos országok, illetve a csehszlovák, lengyel és az orosz nép antifasiszta harcában. Az orosz hadifogságba kerültek nagy többsége az 1944. június 1-én a Szovjetunióban megalakult 1. jugoszláv gyalogdandár katonájaként harcolt a fasiszták ellen.

[22] *Hotić,* Mesud: Národne osvobozenecká válka v Jugoslávii v letech 1941—1945. Historie a vojenstvi (a prágai Hadtörténelmi Intézet tudományos folyóirata) 1965. 4. szám 547. o.

[23] szkipetár — a Koszovo-Metohija területén élő albán kisebbség.

[24] Jugoszlávia embervesztesége a második világháborúban 1 700 000 halott, sebesült és eltűnt volt.

[25] *Tito:* Vojna Djela, Beograd, Vojno Delo Kiadó, 1961. I. köt. O položaju i dogadajima u Jugoslaviji. 17. o. — A JKP — a macedon pártszervezet kivételével — összjugoszláviai politikai erő maradt.

PROLETERI SVIH ZEMALJA UJEDINITE SE!

Proleter

ORGAN CENTRALNOG KOMITETA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Godina XVI mart—april—maj 1941 Broj 3—4—5

SAVJETOVANJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Početkom maja ove godine održano je partijsko savjetovanje na kome su bili zastupljeni rukovodeći drugovi iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine. Zbog tehničkih razloga nisu mogli stići na Savjetovanje drugovi iz Makedonije i Dalmacije. Povod ovome Savjetovanju KPJ u najtežim uslovima okupacije i ratnog terora bio je taj: 1) da se u novo nastaloj situaciji usljed okupacije zemlje naša partija brzo organizaciono prilagodi novim uslovima, 2) da se izvuku pouke i zaključci iz bitnih mjesta događaja koji su predstavljali i odigravali se za vrijeme napadaja imperijalističkih osvajača na našu zemlju, o ulozi naše partije u to vrijeme, i da se utvrde zadaće koje se sada postavljaju pred našu partiju, kada je zemlja raspačana, a narodi Jugoslavije, opljačkani i porobljeni stenju pod okupatorskom čizmom imperijalističkih grabežljivaca.

Evo, to su bili krupni i neodložni razlozi koji su tražili da partija hitno mobiliše sve svoje snage kako bi savladala velike i teške zadaće koje stoje pred njom u ovim sudbonosnim danima, kada se oči porobljenih narodnih masa svih zemalja Jugoslavije upiru u našu Komunističku partiju kao rukovodioca njihovih borbi, kada se uprte oči u veliku zemlju socijalizma—SSSR—kao zemlju mira, blagostanja i napretka.

O uzrocima tragedije koja je zadesila narode Jugoslavije

Sadašnja sudbina, koja je zadesila narode [illegible] imperijalističkih razbojnika, [illegible] očigledno potvrdije sve ono o čemu smo [illegible] govorili, otkako od okupacije Austrije pa do danas. Signalizirali smo i zvali [illegible] u svim našim proglasima i publikacijama. Ukazali smo na stalnu opasnost, koja je prijetila od vanjskih neprijatelja, baš zbog toga što su unutarnji neprijatelji u licu buržoaske vladajuće klike činili sve ono što je vodilo zemlju u propast. Mi smo godinama izvlačili na dnevni red sve što je pošteno i rodoljubivo radi borbe, u prvom redu protiv tih unutarnjih neprijatelja, koji su kroz dvadeset godina krčili put imperijalističkim razbojnicima koji su danas porobili narode naše zemlje. Svi režimi od reda zbog toga su nas krvavo proganjali. Režim Cvetković—Maček dao je po ulicama Beograda, Splita, Zagreba itd. streljati u mase zbog toga što je narod pod vodstvom Komunističke partije tražio da se preduzmu sve mjere u interesu odbrane nezavisnosti naroda Jugoslavije. Zbog toga su bili stvoreni koncentracioni logori za komuniste i ostale borce radničke klase. Zbog toga su bili hapšeni i prebijani stotine i hiljade najboljih boraca, sinova našeg naroda.

Preko dvadeset godina vodila se zločinačka nacionalna politika, politika strahovitog ugnjetavanja i izrabljivanja Makedonaca, Hrvata, Crnogoraca, Slovenaca i drugih nacionalnih manjina sa strane velikosrpske vladajuće klike koja je pod firmom jugoslovenstva htjela zadržati svoju pljačkašku negemoniju. I kad joj nije uspijevalo, onda je pravila aranžmane i sporazume sa hrvatskom, slovenačkom i drugim buržoazijama, ali uvijek na štetu naroda. Preko dvadeset godina sijale su srpska, hrvatska i druge buržoazije mržnju i razdor među narodima Jugoslavije iskorišćavajući to za svoje kapitalističke interese i dobri pljačke nad narodom. Preko dvadeset godina provodio se bjesnio progon nad avangardom radničke klase—Komunističkom partijom kao i progon i bezdušno izrabljivanje čitave radničke klase Jugoslavije. Sistem vladavine svih reakcionarnih kapitalističkih klika, kako srpskih tako i ostalih narodnosti, koje su se izredale na vlasti od osnutka Jugoslavije pa do danas, bio je nacionalno i socijalno izrabljivanje širokih narodnih masa. Evo, to je jedan od glav-

A Jugoszláv Kommunista Párt lapja a májusi értekezletről

a burzsoá pártokhoz való viszonyról, a pártmunka végzésének új sajátosságairól a kialakult helyzetben stb.[26] Megindult a küzdelem a franciaországi koncentrációs táborokban sínylődő jugoszláv spanyolos internacionalisták illegális hazahozataláért is. Ezeknek a hazafiaknak a hazatérését a párt nagyon fontosnak tartotta a fegyveres harc megszervezése és folytatása érdekében, hiszen komoly katonai és politikai képzettséggel és háborús tapasztalatokkal rendelkeztek.[27]

A hitleri Németország hitszegő támadása a Szovjetunió ellen teljesen új helyzetet teremtett a háború menetében és Európa antifasiszta ellenállási mozgalmában.

A JKP központi vezetőségének politikai bizottsága 1941. július 4-én Belgrádban tartott történelmi jelentőségű ülésén határozatott hozott az általános fegyveres felkelés megszervezéséről és megindításáról az egész országban. A határozat kimondta, hogy olyan helyzetet kell teremteni, mely megakadályozza, hogy Németország a számára oly fontos nyugodt hátországot a Szovjetunió elleni hadjáratban Jugoszlávia területén biztosítani tudja. A párt felkelési programja és felhívása egyben választ adott a legfontosabb kérdésekre is. Tisztázta a fegyveres harc jellegét. Népfelszabadító, igazságos háborút hirdetett a megszállók és hazai kiszolgálóik ellen — és ez a nép minden rétegének létérdeke volt. Megadta a harc szociális perspektíváját, kimondta, hogy a harc egy olyan Jugoszláviáért folyik, amelyben megszűnik a szociális elnyomás.[28] Távlatot adott a harcban résztvevő nemzetek és nemzetiségi kisebbségeknek is, amikor a nemzeti kérdést a tudományos szocializmus alapján jelölte megoldani.

A fegyveres felkelés tehát már kezdettől fogva világos célt adott az antifasiszta erők minden rétegének. Tisztában voltak azzal, hogy a megszállók és csatlósaik ellen vívott fegyveres harc nemcsak általános jugoszláv célokért, hanem minden nemzet és nemzetiség érdekeiért is folyik, hiszen Jugoszlávia felszabadítása egyet jelent az ország területén élő népek, nemzetek és népcsoportok felszabadulásával is. Vagyis: a népfelszabadító háború *tartalma* magában foglalta Jugoszlávia népeinek szociális, politikai és nemzeti felszabadulását is. „A népi háború a megszállók ellen szorosan összefonódott a burzsoá-monarchista Jugoszláviának népi demokráciává való forradalmi átalakulásáért folyó osztályharccal."[29]

Július 12-én a párt központi vezetősége kiáltvánnyal fordult Jugoszlávia minden népéhez, nemzetéhez és nemzetiségéhez. „Már több mint három hete folyik a világtörténelem legnagyobb és legvéresebb háborúja."[30] E szavakkal kezdődött a kiáltvány, és megrendítően írt a szovjet népnek a fasiszta agresszorral vívott hősi harcáról. A kiáltvány utasította a kommunistákat,

[26] Zaključci za Majskog savetovanja KPJ. Zbornik . . . II. köt. 2. könyv. 7—23. o.

[27] 1936—37-ben 1300 jugoszláv önkéntes érkezett Spanyolországba, ebből 700 fő közvetlenül Jugoszláviából. Több mint hétszázan hősi halált haltak a spanyol nép szabadságáért vívott harcokban. A pártnak sikerült a franciaországi táborokból mintegy 250 volt spanyol önkéntest hazahozatnia. Ezek nagy többsége részt vett a népfelszabadító harcban, közel 70 fő megkapta a Jugoszlávia Népi Hőse címet. Egy részük vezető katonai szerepet vitt e harcok idején, pl. Ivan Gošnjak (a jelenlegi hadügyi államtitkár) a horvát főparancsnok, Kosta Nadj a vojvodinai főparancsnok tisztét töltötte be. Koča Popović pedig az első reguláris alakulat, az 1941. XII. 22-én létrejött 1. proletárdandár parancsnoka, majd Szerbia főparancsnoka lett.

[28] Ezzel kapcsolatban mondta Tito: „Harcba hívni az egész népet a megszállók ellen és nem adni meg neki ugyanakkor, hogy megértse, hogy ebben a harcban egyben valami új is keletkezik, sokkal több, hogy többé a régi soha vissza ne térjen — enélkül nem lehetett volna az egész népet megmozgatni, sem olyan széles tömegeket érdekeltté tenni, sem kitartani a harcban a végsőkig, azaz a győzelemig." (*Tito:* Govori i članci. II. köt. 353. o.)

[29] Isztorija Velikoj Otyecsesztvennoj Vojnü Szovetszkogo Szojuza 1941—1945. Moszkva, Vojenizdat. IV. köt. 416. o.

[30] A Bibliográfija izdanja u Narodooslobodilačkom ratu 1941—1945. (Beograd, Vojnoistorijski Institut, 1964.) 491. oldalán megtalálható a kiáltvány első oldalának fényképmásolata.

hogy haladéktalanul kezdjék meg a partizánosztagok szervezését és álljanak a népfelszabadító harc élére.

A fegyveres harc az ország súlyos belső helyzete ellenére gyors ütemben bontakozott ki, és ennek egyik fő tényezője a párt világos, pontosan megfogalmazott politikai irányvonalán túl az volt, hogy a központi vezetőség mellett az 1941. június 27-én létrejött főparancsnokság első perctől kezdve biztosította a fegyveres harc központi szervezését és irányítását.

A jugoszláv kommunisták a lakóterületükön már a német megszállás kezdetétől felvették a harcot a fasiszták ellen. Partizánrajokat, diverziós csoportokat hoztak létre a nemzeti kisebbség kommunistái is, így a magyarok is a Vajdaságban, Kis Ernő, Majer Ottó és a Németh fivérek vezetésével, a szlovákok Bačka Petrovacon, Gložanán és Kisačon. Diverzáns tevékenységet folytattak Sremska Mitrovicán, Rumiban, Irigen és másutt.[31]

A létrejövő partizáncsoportok természetszerűen az első időben tevékenységük területének lakosaiból szerveződtek. Ahol a lakosság egy nemzeti csoporthoz tartozott, ott az osztagok is nemzetiségileg homogének voltak. Azokon a területeken pedig, ahol különböző nemzetiségek éltek, ott a csoportok is soknemzetiségűek lettek — és a gyakorlatban valósították meg a népek barátságán és egyenjogúságán alapuló együttműködést. Ez a tény kezdettől fogva fontos politikai vonása volt a harcnak, és kifejezte *össznemzeti* jellegét.

A népfelszabadító partizánosztagok[32] szervezését — különösen a nemzetiségi területeken — rendkívül veszélyessé tette és megnehezítette több körülmény. Ezek közül a leglényegesebbek és legmélyrehatóbbak voltak:

— *az ellenséges erők legyőzhetetlenségének hite.* A katonapolitikai helyzet Európában és a szovjet—német arcvonalon kétségtelenül 1941 folyamán a fasizmusnak kedvezett. A *megszálló* német, olasz, magyar, bolgár katonai és igazgatási szervek *szélsőséges terrorja* csak fokozta a megfélemlített tömegekben a rettegést és a tehetetlenség érzését;

— *a fasiszta csapatok megtorló hadjáratai* a partizánok ellen, a partizánok súlyos veszteségei, a kivégzések rendszeressége sokakban az ellenállás hiábavalóságának, reménytelenségének gondolatát erősítette meg;

— súlyos károkat okozott a Londonba menekült *emigráns kormány magatartása*[33] *és az általa támogatott Draža Mihajlović csetnik*-mozgalom, amely magát a fasizmus elleni harc főerejének tartotta;[34]

[31] Lásd e témáról *Atanacković*, Žarko: Vojvodina u borbi 1941—1945. c. könyvet, Novi Sad, Forum Kiadó, 1959.

[32] A partizánosztagok főparancsnokságának 1941. augusztus 10-i utasítása értelmében a partizánosztagok „Népfelszabadító partizánosztagok" elnevezést kaptak, kifejezve ezzel, hogy bár első soraiban a kommunisták harcolnak, ebben a harcban ott a helye minden hazaszerető embernek, aki kész fegyverrel harcolni a megszállók ellen. Az utasítás rögzítette a partizánosztagok szervezeti felépítését is. Ezek szerint egy osztag 3—4 zászlóaljból, egy zászlóalj pedig 3—4 századból áll. Egy század létszáma kb. 80 fő. Intézkedett a törzsek, parancsnokságok szervezési kérdéseiről, az alá- és fölérendeltségi viszonyról stb. Utasított a területi főparancsnokságok létrehozására (Ilyenek jöttek létre: Horvátországban, Szerbiában, Szlovéniában, Crnagorán, Bosznia-Hercegovinában, Vojvodinán, Dalmáciában, Macedóniában és Szandzsákon.). Ezek a területi parancsnokságok a Jugoszláviai Népfelszabadító Partizánosztagai Legfelső Parancsnokságának közvetlen alárendeltségébe tartoztak. Zbornik . . . II. köt. Bilten Vrhovnog štaba Narodooslobodilačke Vojske Jugoslavije 1941—1945. Beograd, Vojnoistorijski Institut, 1949. 11—13. o. (a továbbiakban Zbornik . . . Bilten).

[33] Jugoszlávia kapitulációjakor nyugatra menekült, majd Londonban letelepült királyi jugoszláv kormány elsősorban az angol kormánytól várta helyzetének megszilárdítását. A megszállókkal szemben a tűrést, a kivárás politikáját hirdette. 1941. nyarán nyíltan szembeszállt a fegyveres harc tervével, mert sejtette, hogy ez a harc nemcsak a fasiszta megszállók és hazai bérenceik, hanem a régi királyi Jugoszlávia politikai rendszere ellen is ki fog szélesedni. Később kénytelen volt számolni a fegyveres harc tényével, de — éppen a csetnik-mozgalom hathatós támogatásával — igyekezett azt korlátozni, fékezni, azt hirdetve, hogy előbb meg kell várni míg a szövetségesek szétzúzzák a tengelyhatalmak fegyveres erőit és közelednek Jugoszlávia határaihoz. Az emigráns kormány e politikája nemcsak saját elszigetelődéséhez vezetett, hanem a Jugoszláviában élő burzsoáziának a néptől való

— tényezőként kellett számolni egyrészt a *nagyhorvát sovinizmussal*, amely az ún. Független Horvát Állam létrejötte után megerősödött. Másrészt a nemzeti kisebbségek egy része, különösen a magyarok és a macedónok még *nacionalista ábrándok és illúziók* rabja volt. Boszniában és Hercegovinában a *vallási és nemzeti összeférhetetlenség* a megszállók, az usztasák[35] és a katolikus főpapság uszítása nyomán olyan méreteket öltött, hogy már-már testvérgyilkos háború veszélye fenyegetett.[36] Külön problémát jelentett a *muzulmánok* között végzett szervezőmunka;

— lassította, sőt késleltette a különböző nemzetek akcióegységének létrehozását és megerősítését a különböző nemzeti kommunista pártok vezetői egy részének nacionalista beállítottsága. A macedón, a dalmáciai, a szlovén pártok például egy ideig nem hajtották végre a központi vezetőség utasításait;

— a politikailag tisztán nem látó tömegekre természetesen hatással volt a kialakuló partizáncsoportok nehéz helyzete is. Hiányt szenvedtek szinte mindenben: lőszerben, ruhában, gyógyszerben, élelemben. A felkelés első napjaiban felszabadított területek egy részét a túlerőben levő, jól felfegyverzett fasiszta csapatok újra megszállták és megtorló hadjáratot folytattak a védtelen lakosság ellen. A legkegyetlenebb módszerekkel kínozták és végezték ki a fogságukba került partizánokat.

A jugoszláv kommunisták világosan látták és számoltak is az adott helyzettel. Mindenütt és minden eszközzel felvilágosító munkát végeztek a lakosság körében,[37] magyarázták a háború célját, a fasizmus bukásának elkerülhetetlenségét és azt, hogy harccal és fegyverrel ezt a vereséget meg is lehet gyorsítani.

A fegyveres harc ilyen körülmények között, az egyes országrészek és területek eltérő adottságai folytán, sajátos formákban és más-más lendülettel alakult 1941 nyarán és őszén. 1941 decemberére megalakult a jugoszláv népfelszabadító harc első reguláris egysége is, az 1. proletárdandár.[38]

1942 — a nagy próba éve volt. Ebben az időszakban a megszálló és csatlós erők számban és technikai ellátottságban hasonlíthatatlanul fölényben voltak a jugoszláv partizánokkal szemben. Az ellenség több offenzívát indított a partizánmozgalom vérbefojtására, de sikertelenül. A népfelszabadító mozgalom bebizonyította életképességét; partizánosztagai létszámban, erőben

teljes elszakadásához is. A vezető burzsoá pártok szétestek és egy részük a megszállókkal és a hazai fasisztákkal való egyezkedésig züllött.

34 A Draža Mihajlović vezette csetnik-mozgalom elsősorban a volt királyi hadsereg maradványaiból fejlődött ki. Kezdetben látszólag egy úton haladtak a partizánokkal. 1941 őszén Tito és Mihajlović két ízben is megbeszélést folytattak az együttműködésről. Az akkor szabad Užicéről nagy mennyiségű fegyverzetet is kaptak a partizánoktól a csetnikek. Mihajlović kénytelen volt egy-két közös akcióban is részt venni. A népfelszabadító felkelés és harc kibontakozásával és kiszélesedésével azonban a csetnikek végkép eltávolodtak a partizánoktól, együttműködésbe léptek a horvát fasisztákkal, az usztasákkal, majd a német és olasz megszállókkal. Részt vettek a fasisztáknak a népfelszabadító háború vérbefojtására indított offenzíváiban.

35 Usztasák — az Ante Pavelić vezette horvát fasiszta fegyveres csapatok.

36 JKSZ rövid története. 345. o.

37 A kiáltványok, felhívások, röpcédulák rendszerint több nyelven jelentek meg, voltak olyanok is szép számmal, amelyek kizárólag egyes nemzetiségekhez szóltak. A legfontosabb párthatározatok, utasítások, Lenin munkái a forradalomról, az imperializmusról, a nemzeti kérdésről és proletárdiktatúráról, Sztálin több írása, Dimitrov beszédei, a Komintern határozatai stb. úgyszintén több nyelven kerültek kiadásra, így olaszul, albánul, csehül, németül, magyarul stb. A kommunisták és minden hazafi feladatának tekintette, hogy ezek az anyagok el is jussanak azokhoz, akikhez szólnak. (A kiadványokról áttekintést ad a már idézett Bibliográfia . . . kötet).

38 Az 1. proletárdandár létrehozásával kezdődött meg az új jugoszláv néphadsereg szervezése. Ez a dandár harcában ötvözte a partizánharcászatot a reguláris hadsereg harcászatával. Mozgása nem volt területhez kötött, nagyobb harcászati feladatok végrehajtására képes volt stb. (Zbornik . . . Bilten. 113. o.)

megnövekedtek, a partizánok mindenütt nyugtalanították a fasisztákat és 1942 végére ezek tulajdonképpen védelmi háborúra kényszerültek Jugoszlávia területén. A partizánok egyre több területet szabadítottak fel, ahol megkezdődött az új államszervezet megteremtése is. Mindez megcáfolhatatlan bizonyítéka volt annak — mint Tito írta 1942 decemberében[39] —, hogy a szabadságszerető népek felismerték, ez a harc — saját harcuk." Mindenki előtt világossá vált, hogy e harcnak új, sajátos vonásai vannak:

„Először, ez a háború nem azonos az elmúlt imperialista háborúval, hanem honvédő, felszabadító, igazságos háború;

Másodszor, majd minden kirabolt országban, és így Jugoszláviában is, a megszállók elleni háborút nem különböző tábornokok, miniszterek stb., hanem a nép vezeti — e tábornokok, tisztek és más áruló urak nélkül, — sőt akaratuk ellenére;

Harmadszor, ebben a felszabadító háborúban részt vesz az a Szovjetunió, melynek népei e háború terheinek 90%-át viselik, és nem engedi meg, hogy az általa vívott óriási harcnak a gyümölcseit a különböző árulók és reakciósok szüreteljék le, és újra elnyomhassanak más népeket, és új háborúk terveit kovácsolhassák;

Negyedszer, a nemzeti elnyomás, egyenlőtlenség sok országban hozzásegítette a fasisztákat, hogy könnyebben rabolhassák ki ezeket az országokat;

Ötödször, az »Atlanti Egyezmény« nem jelenti a határok kiszélesítését más népek számlájára, nem jelenti más népek kirablását és elnyomását, hanem a népek önrendelkezési szabadságát kell jelentse — mert az Egyezményben az áll, hogy a fasiszta rablók feletti győzelem után a népek maguk döntenek sorsuk felett."[40]

Ennek az új, szabad világnak a születéséért a hazafiak — elsősorban a kommunisták — Jugoszláviában is készek voltak minden áldozatra. És itt újra kézbe kell venni Tito kis füzetét a nemzeti kérdésről, mert pontos értékelését adja a népfelszabadító harc lényegének:

„Jugoszláviában ma a népfelszabadító harc és a nemzeti kérdés szorosan összefügg egymással. Népfelszabadító harcunk nem lett volna olyan szívós és eredményes, ha Jugoszlávia népei nem látnák benne a fasizmus feletti győzelem mellett az elmúlt rezsimek feletti győzelmet is, a győzelmet azok felett, akik elnyomták és továbbra is elnyomás alatt szeretnék tartani Jugoszlávia népeit. Ez a szó: népfelszabadító harc, nem lenne más, mint frázis, sőt ámítás, ha az általános jugoszláv értelmén kívül nem volna külön minden nép számára nemzeti értelme is, vagyis ha nem jelentené Jugoszlávia felszabadítása mellett egyben a horvátok, szlovének, szerbek, macedónok, albánok, muzulmánok stb. felszabadítását is, *ha a népfelszabadító harcnak nem volna az a célja, hogy valóban szabadságot, egyenjogúságot és testvériséget hozzon Jugoszlávia minden népének.*"[41]

1942 végén a jugoszláv népek felszabadító háborúja széles méreteket öltött. A megújuló ellenséges támadások a partizánmozgalom ellen arra ösztönözte a legfelső parancsnokságot, még 1942 tavaszán, hogy az 1. proletárdandár mintájára olyan egységeket és magasabbegységeket hozzon létre a partizánosztagok mellett, amelyek önálló harcfeladatok végrehajtására is képesek. Így kezdődött meg a dandárok — és ahol ehhez elegendő erő nem volt, vagy a feltételek úgy követelték, rohamosztagok és zászlóaljak — szer-

[39] *Tito:* Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svetlosti narodnooslobodilačke borbe. Először a Horvátországi KP központi vezetősége adta ki 1943 januárjában. Később megjelent a Proleter c. lap 1943. 16. számában. Megtalálható: JHL. NOR. 15/A doboz, 4. csomó 19. irat.
[40] Uo. 1—2. o.
[41] Uo. 6. o.

vezése.[42] Ezek a dandárok kiképzésük eredményeképpen képesek voltak gyors erőátcsoportosításokra egyik terepről a másikra, manőverezések végrehajtására, erőösszpontosításra a harcászatilag — esetleg hadműveletileg — fontos irányokban, nagyobb lakott területek, városok elfoglalására stb. Tevékenységük nagy hatással volt a lakosságra, és elősegítette az újabb partizánosztagok létrejöttét, sőt olyan önkéntes fegyveres csoportok szervezését is — főleg nemzetiségi területen, pl. Kelet-Boszniában —, amelyek sem a csetnikekhez, sem a kommunisták vezette népfelszabadító partizánosztagokhoz nem kívántak tartozni, de készek voltak a fasiszták elleni harcra.[43]

1942. november 20-án a népfelszabadító fegyveres erők elnevezése Jugoszlávia Népfelszabadító Hadserege és Partizánosztagai lett.[44]

A megszállókhoz, a csetnik és horvát nacionalistákhoz fűzött illúziókból véres tapasztalatok árán kiábrándult nemzeti kisebbség[45] egy részének a magatartása a partizánharchoz úgyszintén új fejlődési szakaszba lépett. Egyre többen jelentkeztek önként a népfelszabadító partizánosztagokba. Hasonló jelenségek mutatkoztak a megszálló csapatok egyes alakulatainál is. A NOV és POJ legfelső parancsnoksága ezt a folyamatot rendkívül nagyra értékelte és 1942 december közepén utasítást adott a nemzeti kisebbségekből, illetve az átálló és harcolni kész külföldi katonákból önálló nemzeti egységek kialakítására a NOV keretén belül.[46]

A legfelső parancsnokság a létrehozott nemzetiségi alegységeket — először századok és zászlóaljak szerveződtek — kezdettől fogva egészen a háború befejezéséig a legmesszebbmenő politikai és anyagi támogatásban részesítette. Annak ellenére, hogy a partizánosztagok ellátása, különösen az első években, rendkívül nehéz volt, a partizánok sokat éheztek, fáztak, nélkülöztek, a nemzetiségi fegyveres alakulatoknak a lehetőséghez képest maximális ruházati és technikai ellátását *elsőrendű politikai kérdésnek* tekintette. Mindent elkövetett azért, hogy ezek „jól mutassanak", hiszen megalakulásuk, harcuk, többet ér minden agitációnál honfitársaiknak a NOV-ba való toborzása érdekében. A horvátországi NOV és POJ főparancsnokság II. hadtestének törzse is ilyen értelmű utasítást adott a podravski partizánosztag törzsének 1943 augusztusában a német század és a Petőfi Sándor nevét felvevő magyar zászlóalj megalakulásakor.[47]

A nemzetiségi és külföldi alakulatok létrehozása aktivizálta azokat az antifasisztákat, akik felismerték, hol a helyük e háborúban. Ezeknek most már volt „hová menniük", a nemzeti alakulatokban nemcsak feladataikat ismerhették meg a saját anyanyelvükön, hanem nemzetiségi hovatartozásukat külső jegyekkel — nemzeti színű szalagsáv, sapkarózsa stb. — is kifejezhették.

A jugoszláv nép hősi harca ellenségei ellen mély együttérzést váltott ki a szomszédos és a távolabbi országok ellenállási mozgalmában is. Erőt merí-

42 *Gošnjak*, Ivan: Tito strateg revolucije i tvorac narodne armije. Beograd, Narodna armija (Kiadó), 1964. 37. o. — A dandárok szervezési utasítását közli: Zbornik . . . Bilten. 134—137. o.

43 *Hotić*, Mesud: idézett tanulmány . . . 560. o.

44 Narodnooslobodilačka Vojska i Partizanski Odredi Jugoslavije (a továbbiakban NOV és POJ). Zbornik . . . Bilten 200. o. — 1942. végén a népfelszabadító hadsereg és a partizánosztagok létszáma közel 150 000 volt. A novemberi utasítás rendelkezett a hadosztályok illetve hadtestek szervezésének megkezdéséről is, mivel a már felszabadított mintegy 45 000 km² terület földrajzi adottságai nagyobb méretű hadműveletek megkezdését is lehetővé tették.

45 Nemzeti kisebbségnek Jugoszláviában az alábbiakat nevezték: szkipetárok (albánok), németek, magyarok, olaszok, szlovákok, csehek, lengyelek, törökök, cigányok, románok. A többi nemzetiség, mivel kislétszámú volt, népcsoportot alkotott.

46 JHL. NOR. 37. doboz, 1. csomó, 7/2 irat.

47 JHL. NOR. 470. doboz, 3. csomó, 8 irat.

tettek belőle és több országban aktív kapcsolatot is építettek ki a JKP-val. Magyar, cseh, osztrák, bolgár kommunisták és ifjúmunkások mentek át illegálisan jugoszláv területre és kapcsolódtak be az ottani harcokba. A nemzeti alakulatok létrejötte erre a folyamatra sem maradt hatástalan.[48]

Nagy agitációs és propaganda jelentősége volt annak, hogy a megalakult alegységek — később egységek — legtöbb esetben az adott területi főparancsnokság anyagi támogatásával, rendszeresen röplapokat, ezred- és hadosztálylapokat adtak ki saját anyanyelvükön és ezek eljutottak a megszálló csapatok katonáihoz is,[49] nem beszélve a hangosbemondók útján végzett felvilágosító tevékenységről.

A NOV és POJ legfelső parancsnoksága és a területi parancsnokságok nagy gondot fordítottak arra, hogy az egyes nemzeti alegységek lehetőleg olyan területen tevékenykedjenek, ahol saját anyanyelvű a lakosság. Ezt feltétlenül szükségesnek tartották az élelmezés, az ellátás, később a mozgósítás szempontjából. Így megtörtént, hogy ennek az elvnek az érvényesítése során egyes nemzeti alegységek, pl. a szlovák, az osztrák, a magyar zászlóalj több dandár állományába került egymás után. A dandárokat új feladataik végrehajtására olyan területekre vezényelték, ahol a nemzeti alegységek nem tudták volna teljes mértékben harctevékenységüket sikerrel kibontakoztatni.[50]

A parancsnokságok utasítása értelmében a rendszeres létszámjelentésekben a dandártörzsek részletesen feltüntették az állományhoz tartozók nemzetiségét is. Ezekből a kimutatásokból[51] — bár a NOV-ban és POJ-ban résztvevő nemzetiségiek és külföldiek pontos létszámának megállapítása lehetetlen — kitűnik, hogy a világ szinte minden nemzetének fiai képviselve voltak a jugoszláv népek felszabadító háborújában.[52]

48 A háború folyamán számos országban jugoszláv bizottságok jöttek létre, általában Jugoszlávia Népfelszabadítási Bizottsága néven. Ezek történetében érdekes mozzanat az Észak-Olaszországban működő bizottság egyik tevékenysége. Közvetítésével alakult meg a Csehszlovák—Jugoszláv Népfelszabadítási Bizottság. Ebbe a Tiszó-féle hadsereg olyan antifasiszta elemei kapcsolódtak be, akik 1944 júliusában Észak-Olaszországban tartózkodtak. Szeptember 26-án a Csehszlovák—Jugoszláv Népfelszabadítási Bizottság és az olasz partizánok között megállapodás jött létre a szlovák katonai alegységek fokozatos bekapcsolódásáról az olasz ellenállási mozgalomba. 1944 novemberig 3600 szlovák katona került át az olasz partizánokhoz.

49 A Bibliográfija izdanja u Narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945. c. kötet kimutatása alapján az alábbi idegen nyelvű lapok jelentek meg a népfelszabadító háború során (csak azokat vettem figyelembe, melyek politikailag, illetve katonailag jelentősek voltak):

magyarul: Hírek (Bácskában adták ki 1941-től), Ifjúság Szava (a vajdasági Antifasiszta Ifjúság Lapja), Novi Sad, (1945—), Zentai Újság (1944—), Szabad Vajdaság (a Vajdasági Egység Népfelszabadító Front lapja (1945—);

albánul: Vllaznimi (a 7. szkipetár dandár lapja), Zani-Glas (a Koszovo-Metohiji Népfelszabadító Front lapja), Lirija (szintén az előbbi kiadványa);

csehül: Brigádni fofr (1. csehszlovák dandár politikai-humoros lapja). Brigádné zprávy (ugyancsak a dandár lapja), Naše brigada (a dandár lapja 1944—45-ben), Zéna v boji (a dandár kisegítő egységeinek lapja);

szlovákul: Hlas ludu (a vajdasági Népfelszabadító Front lapja), Slovákom (a szerémségi szlovák kisebbség lapja):

oroszul: Pobeda bugyet nasa (orosz század lapja Gorski Kotaron);

németül: Die Einheit (az Osztrák Munkásegység lapja 1944—45), Die Freiheit (kommunista tájékoztatólap 1944);

olaszul: Il Corriere garibaldino (a Garibaldi Natizona hadosztály hetilapja 1945), Il Corriere partigiano (a szlovén Népfelszabadító Front lapja 1944—45, kéthetente jelent meg), La Fiamma (a Mameli olasz dandár III. zászlóaljának lapja 1944—45), Gioventu (a 14. trieszti Garibaldi-rohamdandár ifjúsági lapja 1944), Gioventu in lotta (a 24. népfelszabadító Fontanot-dandár ifjúsági lapja 1945), Italia nuova (1. proletár hadosztály „Olasz" dandárjának lapja 1944), Lottare (a NOVJ és PO IX. hadtestének olasz nyelvű lapja 1945), La Voce del bosco (a trieszti Garibaldi-rohamdandár kéthetente megjelenő szolgálati lapja 1944—), La Liberta (az olasz antifasiszta harcosok lapja Jugoszláviában 1943—44).

50 Az 1943. augusztus 15-én megalakult Petőfi Sándor magyar zászlóalj pl. 1944 augusztusáig — vagyis egy év alatt harcolt a Podravski, a Dilski, a Daruvári, a Biogorski, a Brodi, a 18-as és a 16-os Jože Vlahović ifjúsági rohamdandár állományában, közben rövid ideig a VI. horvát hadtest közvetlen alárendeltségében is volt.

51 A kimutatásokban a zsidó és a muzulmán mindenütt mint nemzetiség szerepelt.

52 A Knjiga gubitaka (JHL. NOR. szám nélkül) a népfelszabadító harcban hősi halált

A nemzeti kisebbség nyelvén megjelent újságok

Az első önálló nemzetiségi alakulat[53] még 1942. szeptember 29-én szerveződött meg a Ramnjana és Tankosica közötti úton. A *szkipetárok* népfelszabadító partizánosztaga a „Zejnel Ajdini"[54] nevet vette fel. 1943 januárjában a Zejnel Ajdini osztag egy részéből jött létre a másik népfelszabadító partizánosztag az Emin Duraku. 1943 április végén mindkét osztag a Sarplanini partizánosztaghoz került, amely májusban 220 főből állt. 1943 júliusában Macedónia 1. hadműveleti övezetében alakult meg a Szkipetár partizánszázad, amely az újonnan érkezettekkel szeptemberben önálló zászlóaljjá szerveződött. Olaszország kapitulációja nagy hatással volt a szkipetárokra. Rövid idő alatt más alegységek is alakultak és decemberben újabb két önálló zászlóalj szerveződött, az egyik Jablanicán, a másik pedig Vranje közelében.[55] 1944 januárjában Koszovo és Metohiján a Bajram Guri és a Perljat Redžepi szkipetár partizánzászlóaljakból egy új partizánosztag alakult (létszáma kb. 200 fő volt). Ez az osztag februárban súlyos veszteséget szenvedett a németekkel vívott harcban és átszervezésére került sor. Egy részéből önálló század, később zászlóalj jött létre. Május végén az egyik rajból a koszovoi zászlóalj fejlődött ki, mely Metohija és Észak-Albánia területén tevékenykedett, Ljume körzetében pedig az újra önálló Bajram Guri század.

1944-ben több szkipetár partizánosztag alakult. Június és december között Koszovo és Metohiján egymás után szerveződtek meg az 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. és a 8. koszovo—metohiji dandárok. Az összlétszám 11 000 főből kb. 4000-en szkipetárok voltak. Ezen belül az augusztus 26-án megalakult 4. dandár a szkipetár előnevet is kapta. 1945 elején e dandár új megnevezése: 7. rohamdandár lett és a 42. NOV hadosztály állományába kerülve a szerémségi arcvonalra ment. Ez időben a dandár létszáma kb. 1100 fő volt.[56] Februárban Koszovo és Metohiján egy új hadosztály, az 52-es számú szervezése fejeződik be. Ebben a hadosztályban körülbelül 1500 szkipetár volt.

A szkipetárok lakta terület teljes felszabadulása után ez a nemzetiség is teljes jogú tagja lett a jugoszláv népek családjának és élni tudott azzal a szabadsággal és függetlenséggel, amelyért legjobb fiai és leányai a népfelszabadító háború súlyos évei alatt küzdöttek és vérüket hullatták.[57]

halt külföldi állampolgárokról ad hozzávetőleges tájékoztatást. Azért hozzávetőleges, mert ebbe a kimutatásba nem vezették át az alegységek, a főparancsnokságok közvetlen alárendeltségébe tartozó alakulatok veszteségeit stb. A kimutatás hiányosságai ellenére is érdekes adatokat tartalmaz. Eszerint a harcokban 2138 külföldi állampolgár halt hősi halált. Ebből 1222 olasz, 614 orosz, 101 román, 61 lengyel, 20 albán, 18 német, 19 magyar, 17 csehszlovák. 15 osztrák, 10 bolgár, 8 amerikai, 8 francia, továbbá néhány dán, holland, arab, indiai, kanadai és angol. A 3. Ukrán Front csapataival együttműködő 12. jugoszláv hadtest állományában a dél-magyarországi harcokban például az alábbi külföldi állampolgárok is részt vettek: magyarok, románok, lengyelek, franciák, oroszok, csehek, olaszok és amerikaiak is, közülük többen életüket áldozták a magyar nép szabadságáért. A legtöbb külföldi állampolgár az 51. hadosztályban volt.

53 A tanulmány nem tér ki sem az egyes nemzeti, illetve külföldi alakulatok létrejöttének körülményeire, sem harctevékenységük történetére, csupán szervezési áttekintést kíván adni. Az áttekintés egyszerűsítése érdekében a szervezéssel nemzetiségi csoportosításban foglalkozom. A nemzetiségi és külföldi alakulatok létrejöttéről és harcáról megjelent munkákból segítségemre volt: *Vujosevic*, Jovan: Pripadnici stranih nacionalnosti u NOVJ c. cikksorozata, megjelent a Kommunist 1963. VI. 20-tól IX. 12. számaiban.; *Plenča* már idézett tanulmánya, az Oslobodalički rat naroda Jugoslavije 1941—1945. I. és II. kötete.; *Strugar*, Vlado már idézett műve és *Čolaković*, Rodoljub: Borba KPJ za rešenje nacionalnog pitanja, Beograd, 1959. c. könyv. — A tanulmányban általam közölt adatok nem tekinthetők véglegesnek — bár a fent felsorolt munkákhoz viszonyítva részletesebb áttekintést ad —, mivel a kérdés további kutatására és tudományos feldolgozására a jövőben kerül sor a belgrádi Hadtörténelmi Intézetben.

54 Zejnel Ajdini (1910—1942. III. 7.) egyetemista, 1941. óta JKP-tag, részt vett a népfelszabadító harcban, a csetnikekkel, bolgár és német megszállókkal vívott harcokban halt hősi halált. A Koszovon megalakult első szkipetár osztag reá emlékezve vette fel nevét.

55 JHL. NOR. 1412. doboz, 2. csomó, 7. irat.

56 JHL. NOR. 234. doboz, 6 csomó, 8/1 és 10/1. iratok

57 Az albán partizánok történetéről lásd: *Vukmanović—Tempo*, Svetozár: Sečanja iz narodnooslobodilačke borbe u Makedoniji, na Kosovu i u Metohiji. Vojno—Istorijski Glasnik, 1959. 1—2. szám; *Radovan*, Zogovič: Oružana saradnja naše i albanske vojske u

A nemzetiségek közül — az önálló alegység megszervezése terén — a *csehek* következtek. A csehek a XIX. század második felében, de különösen az 1880-as években települtek Szlavónia területére. 1941-től a cseh kommunisták aktív harcot vívtak a különböző szlavón partizánosztagokban a megszállók ellen. Amikor 1942-ben a Pavelić-kormány erőszakkal be akarta vonultatni hadseregébe a cseheket, azok nagy számban szöktek át a partizánokhoz. 1943. május 3-án ezekből alakult meg a horvátországi főparancsnokság utasítására az 1. csehszlovák önálló zászlóalj mintegy 120 fővel. 1943 júliusában a zászlóalj a 17. dandár állományába került, és magvát alkotta az ez év október 26-án megalakuló Jan Žižka csehszlovák dandárnak. Az új dandár létszáma ekkor kb. 510 fő volt. Még e hónapban a 12. szlavón hadosztályhoz került és kisebb megszakítással e hadosztály keretében tevékenykedett 1945. április 23-ig.[58] A dandár első parancsnoka Milan Joka, politikai komisszárja pedig Jozef Vojaček volt. 1944. december 1-én a dandár létszáma 1024 fő volt, ebből cseh és szlovák 915.[59]

1943. augusztus 15-én alakult meg Slatinski Drenovácon az antifasiszta *német* kisebbség képviselőiből — kb. 40 főből — az Ernst Thällmann német század. Először a Podravski-osztagnál volt, majd a NOV 12. hadosztályának eszéki dandárjához került. Az első századparancsnok Rudolf Vampotits, majd Iván Pichler volt, politikai komisszár Johann Mucher, majd Andrija Muchavecz lett. A század nemzeti színű zászlaja, közepén ötágú csillaggal, jelölte a harcosok forradalmi célkitűzését. 1944 augusztusában a század létszáma 70 főre emelkedett. Ha figyelembe vesszük a jugoszláviai német nemzeti kisebbség zömének fasiszta beállítottságát és aktív szerepét a németek támogatásában, különösen nagy jelentőségűnek kell megítélni, hogy e körülmények között — a különböző partizánosztagokban szétszórtan harcoló sok német nemzetiségű partizánon kívül — a németek által legsűrűbben lakott területen önálló népfelszabadító német partizánszázad is létrejött.[60]

A német századdal egy napon és egy helyen alakult meg a *magyar* nemzeti kisebbség antifasisztáiból a Petőfi Sándor zászlóalj. Parancsnoka Kiss Ferenc, volt spanyolországi önkéntes, politikai komisszárja pedig Géri Károly lett. A zászlóalj létszáma 50 fő volt. 1944 júliusában pedig 91.[61] 1944. március 11-én a vojvodinai főparancsnok, Koszta Nadj, utasította a 16. vojvodinai hadosztály törzsét, hogy a magyar nemzetiségiekből újabb önálló alegységek szervezéséhez nyújtson segítséget.[62] A főparancsnokság felhívással fordult Vojvodina hazaszerető népéhez, hogy a németek totális mozgósítása ellen tiltakozva, tömegesen jöjjenek a NOV-ba.[63]

1944 őszén Bačka Topolán kb. 1200 magyar — köztük sok nő — jelentkezett a partizánok toborzó hívására. November 23-án megalakult a második magyar zászlóalj, amelynek elnevezése 1. Petőfi Sándor magyar zászlóalj volt. Parancsnoka Varga István, politikai komisszárja pedig Lerik István lett.[64]

A következő napokban még két zászlóalj szerveződött meg, és a 16. hadosztály I., II. és IV. dandárjai alárendeltségébe kerültek.

borbi protiv osvajača.; *Plenča:* idézett tanulmánya.; Zbornik ... I. köt. és I. köt. 15. könyv.; Oslobodilački rat ... I—II. köt.

58 JHL. NOR. 881. doboz, 1. csomó, 17. irat.

59 A csehszlovákok (csehek) részvételéről írtak: *Vojaček,* Ota: Stručný nástin dejin I. čs. brigády Jana Žižky z Trocnova v Jugoslávii. Historie a vojenstvi, 1957. 3. szám 360—395. o.; *Vujosević:* idézett sorozat 13. cikke.; *Plenča:* idézett tanulmánya.; *Jordan,* František: Mezi slovinskymi partizány. Historie a vojenstvi, 1966. 2. szám.; Historiské usneseni druhého zasedáni AVNOJ-e a československá menšina v Jugoslávii. Duzluk, Orahovica, 1944.

60 Lásd erről *Vujosević:* idézett sorozat 11. cikkét és *Plenča:* idézett tanulmányát.

61 JHL. NOR. 470. doboz, 3. csomó, 8. irat.

62 JHL. NOR. 955. doboz, 4. csomó, 1/32. irat.

63 A felhívás kelte: 1944. augusztus 28. JHL. NOR. 215. doboz, 1. csomó, 28. irat.

64 JHL. NOR. 211. doboz, 8. csomó, 54. irat.

MAGYAR TESTVÉREINK!

Mi magyarok Jugoszlávia nemzeti felszabadítási hadserege „Petőfi Sándor" magyar zászlóaljának harcosai ime hozzátok fordulunk.

Hozzátok fordulunk, mint a régi hazában élő testvéreinkhez, akik a fasizmus rabságának nehéz jármát viselitek.

Jugoszlávia nemzeti felszabadítási hadserege, amelynek sorában a mi zászlóaljunk is harcol, már felszabadította fél Jugoszláviát és új demokratikus államot alkot. Mi magyarok a fasizmus ellen harcolva egyúttal a mi felszabadításunkért is harcolunk. Az eljövendő szabadság a mi szabadságunk is lesz. A harcban való részesedésünkkel teljes nemzeti egyenjogúságunk biztosítva lesz s ezért mi ma derült homlokkal nézünk a jövőbe.

És mi van veletek testvéreink odaát Magyarországon?

Magyarország ma van fogva Hitler hóhérjaiban. Az uralkodó elemek, Horthy és társasága az élükön, titeket, akik annyira hajtottak értékeitek a szabadságot, Hitler egyenget rabszolgaság útján vezetnek.

És mit értek el?

A II-ik honvéd hadsereg a Keleti harctérre lett küldve. Ott, a Don fejtőin, Voronjež és Kasterun vidékén 1942-1943 év folyamán dicsőtlenül elmúlt.

A magyar nemzet fasiszta hitszegői és Hitler gazemberei hihetetlen gazságokat követtek el a megszállt területen, különösen Jugoszláviának Muraköz és Vajdaságban élő népei felett; ők a népszabadságért megindított mozgalmat elfojtották. Ezekért a gazságokért a felelősséget rátok magyarokra hárították.

Magyarország valamikor gazdag állam — Europa búzamedencéje volt — ma pedig kiragytok fosztva és éhezitek.

A nemzeti kultura, Magyarország szabadelvű tradicióia hagyományai le van tiporva. A legjobb fiatok letartóztatása napirenden van. A koncentrációs fúborok telnek. A német gyárakba és bányákba már 30.000 magyart hurcoltak el rabszolga munkára, ahol rájuk a Szövetségesek bombáiról biztos halál vár.

1944. március 20-ika Magyarországra a legsötétebb nácirabságot hozta.

Magyar testvéreink!

A nap, mely a fasizmusnak és Hitler Németországának véget fog vetni, rohamosan közeledik. A Szövetségesek által keletről, nyugatról és délről mért csapások nemsokára véget vetnek a fasizmusnak. De a ti vezetőitek korábbra is Hitler oldalán való harcba vitetek bennetteket. Azok akik a ti nevetekben annyi gazságot követtek el, most azt óhajtják, hogy a ti véretek árán meghosszabbítsák gaz életüket.

Tekintet nélkül a magyar nemzet érdekeire, elutasítottak a Szövetségesek utolsó felszólítását, amelyet május 10-én 13-ikán intéztek Magyarországhoz.

A Petőfi Sándor zászlóalj egyik röplapja

A Szovjetunió Kommunista Pártja első szavait a mai a Vörös Hadsereg már megtanulta a fasiszták kiűzése érdekében.

Vitézül küzdenek a Vörös Hadsereg katonái Magyarország felszabadításáért.

Mit akarnak a szövetségesek?

Anglia, Amerika és Szovjet-Unió együttes ügyvédi nyilatkozatában az áll:

Magyarország csak úgy kiszabadulhat Hitler uralma alól és csak úgy kerülhet el a bukást, ha a fasiszta Németország ellen fegyverrel küzd és annak általános ellenállást nyújt.

Csak fegyveres harccal mosható le a szégyenfoltot, amelyet Hitler és fasiszta bérencei Magyarországra vetettek.

Csak fegyveres harccal a fasizmus ellen enyhíthetők azok a békefeltételek, amelyeket a Szövetségesek a háború befejezése után fognak Magyarországnak előírni.

Magyar testvérek!

Hazánk megmentéséhez csak egy út vezet — Hitler és magyar cinkosai ellen vezetett harc útja. A tizenkettedik óra már elérkezett. Jegyezzétek meg, hogy ez a magyar nemzet felszabadító háborújának a legfontosabb harca.

Akkor 1849-ben úgy most is az orosz hadsereg a Kárpátokon, Horvátország pedig Dél felől délre áll. De amíg 1849-ben Puskillelé és jelacic bandái a magyar szabadságot elfojtották, addig ma Sztalin és Tito hadseregei szabadságot és demokráciát hoznak, ha Kossuth és Petőfi unokái ezt kívánják.

Magyar testvéreink!

Nővéreitek hozzátok magyarokat, „Petőfi Sándor" rajzóalj harcosait akik a fasizmus ellen a magyarok és Magyarország szabadságáért küzdünk.

Fegyverre hív Benneteket! Üzzétek ki a német megszállókat! Pusztítsátok el azokat, akik benneteket és hazátokat a földre akarják tenni!

Ne éljetek a fasiszta hadseregben!

Ne engedjétek, hogy Németországba munkára hurcoljanak titeket!

Szabotáljátok a gyárakban a munkát és semmisítsétek meg a gépeket!

Rombolják le a vasutakat és raktárakat! Repítsétek légbe a német vonatokat!

Alakítsatok fegyveres partizán osztagokat és irtsátok ki a fasiszta semmirekellőket.

Testvérek!

Ébredjen újra az 1848-1849-iki évi hősök szelleme! Fejezzük be megkezdett művüket. Mint egykor, úgy most is, az egész hazán át visszhangozzék:

„Talpra magyar, hí a haza,
Itt az idő — most vagy soha!"

Jugoszlávia nemzeti felszabadítási hadseregnek
„Petőfi Sándor"
magyar zászlóalja.

December utolsó napjaiban érkezett a magyarok mozgósítási körzetébe a horvátországi VI. hadtesttől a Petőfi Sándor zászlóalj. A vojvodinai főparancsnok 1944. december 20-i távmondata értelmében[65] január elsején befejeződött a magyar dandár szervezése. Parancsnoka a volt zászlóaljparancsnok, Kiss Ferenc kapitány lett, politikai komisszárja Jontovits Rudolf. A dandár a 16. hadosztály állományába került.[66] A dandár létszáma 1945. február 13-án 1202 fő volt.[67]

A magyar dandár hősi harcokat vívott 1945 januárjában és februárjában a Dráva déli partja mentén és különösen kitűnt a márciusi védelmi harcokban Bolmánynál és környékén. Az általános átszervezéskor a dandár szervezetileg megszűnt.[68]

A magyar nemzeti kisebbségből tehát összesen négy zászlóalj és ezekből egy dandár alakult meg a népfelszabadító harc időszakában.[69] Ezen kívül több százra tehető azoknak a magyaroknak a száma, akik a különböző osztagokban, törzsekben már 1941-től egészen a háború befejezéséig harcoltak a megszállók ellen a népek közös ellensége: a fasizmus leveréséért.[70]

A XIX. század utolsó évtizedeiben Jugoszlávia területére települt *szlovák* nemzeti kisebbség elsősorban Vojvodina-Szerbia területén élt. A párt hívó szavára legjobb fiai jelentkeztek a partizánosztagokba. Az első önálló alakulat 1942(1943?)[71] november elején jött létre, a Jánošik szlovák század, amely

65 A vojvodinai főparancsnokság távmondati naplójának december 20-i bejegyzése. JHL. NOR. 955. doboz, 4. csomó, 7/3. irat.

66 JHL. NOR. 1993. doboz, 13. csomó, 1. irat.

67 JHL. NOR. 953. doboz, 1. csomó, 34. irat. — Ez a létszám a továbbiakban lényegesen nem növekedett, illetve a növekedés és a veszteség kiegyenlítette egymást. A Magyarországon közölt 2500-körüli létszám ily módon valószínűtlen. (Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944—45. Pécs Megyei Jogú Városi Tanácsa vb. művelődésügyi osztálya, Pécs, 1961.) című kötetben a jugoszláviai magyar partizánok harcára vonatkozóan két igen értékes írás található *Méhészné Ivanova Anna:* „Egy partizán visszaemlékezése" és *Nagy Sándorné:* „A baranyai partizánharcok és ezek társadalmi feltételei" címmel. Mind a kettő szerint a Petőfi-dandár létszáma 1944 decemberében 2500 volt (107. o., illetve 93. o.). Hasonló lényeges számeltérés mutatkozik a veszteségeket illetően is. Nagy Sándorné tanulmányában a dandár 1945 márciusi bolmányi veszteségét olyan súlyosnak ítéli — a visszaemlékezések alapján —, hogy 190—200 fő harcképes partizánról ír, vagyis az általa közölt létszám egytizedére csökkenéséről (98. o.). A dandár március 15-i harcjelentésében viszont a március 6—11 közötti veszteség — vagyis abban az időszakban, amikor a legsúlyosabb harcokat vívta — 190 sebesült és 50 halott volt (JHL. NOR. 1396. doboz, 6. csomó, 21. irat.). A március 14—29 közötti veszteségek pedig 23 halott, 95 sebesült és két eltűnt volt (JHL. NOR. 970. doboz, 12. csomó, 1/5. irat.). A szerzők lelkiismeretes, gondos kutatómunkájához kétség nem férhet, tévedésük teljesen természetes, nemcsak azért, mert az eredeti iratanyagot nem ismerhették, hanem azért is, mert az egykori harcosok visszaemlékezésére mindig rányomja bélyegét az a tény, hogy ők — még parancsnoki beosztásban is — csak az egész egy részét ismerhetik. Tény, hogy 1944 őszén nagymértékben növekedett a magyar nemzetiségűek és a magyar állampolgárok csatlakozása a jugoszláv partizánokhoz. Ilyen értelemben a 2000—2500-as létszám reális, bár ténylegesen már soha nem állapítható meg. De ezek a magyarok nem mind a Petőfi-dandárban voltak. A szovjet csapatok oldalán elsőként magyar területre a jugoszláv 51. hadosztály lépett. Ennek dandárjaihoz, különösen a VII. vojvodinai dandárhoz, igen sok magyar került és ezek itt is maradtak a háború végéig. Ugyancsak harcoltak magyarok a többi vajdasági, illetve a szlovák dandárban, sőt az új magyar zászlóaljak szervezésekor a magyar harcosok továbbra is ott maradtak a csehszlovák Jan Žižka dandárban, több szlavón, szerb, horvát egységben is.

68 1945. április elsejével az 1. zászlóalj a II. dandárhoz, a 2. pedig tartalékként Bolmányba, illetve Novi Sadra került. (JHL. NOR. 954. doboz, 4. csomó, 1. irat.).

69 *Harsányi—Gazsi:* Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen (Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1966.) c. dokumentumkötet bevezető tanulmányában Harsányi János a Nyekotorüje sztoronü mezsdunarodnoj antifasisztszkoj szolidarnosztyi v oszvobogyityelnoj vojnye narodov Jugoszlaviji 1941—1945. Belgrád Szoobscsenyije, 1962. című anyagából idézve azt írja, hogy „1942 vége és 1945 eleje között Jugoszlávia területén — a többi nemzetiségi alegységek mellett — két magyar zászlóalj és egy brigád alakult, amelyek Szlavóniában és a Vajdaságban működtek" (53. o.). Ezt az adatot a JHL. NOR. dokumentumai alapján pontatlannak tartom.

70 A magyarok részvételéről az alábbi irodalomban található anyag: *Vujosević* idézett sorozat 9. cikke.; JHL. NOR. 1993. doboz, 13. csomó, 1. számú irata a *Jontovits Rudolf,* volt dandárpolitikai komiszár és helyettese, *Baki Ferenc* által elkészített dandártörténet tartalmazza.; *Atanacković:* idézett könyve.; a már említett baranyai tanulmányok.; *Plenča:* idézett tanulmánya és *Harsányi—Gazsi:* idézett dokumentumkötet 53—54, 190—191, 192—196, 272, 275, 284, 303—304, 557, 640—642, 710, 718, 746—756. o.

71 Az évszámot megnyugtatóan tisztázni nem tudtam, az egyes források szerint 1942-ben, mások szerint 1943-ban alakult meg a század. Valószínűbbnek tartom az 1943-at. Ha ugyanis

Egyik magyar alegység Pécsett 1945 elején

az 1. vojvodinai dandárban a Szerémség és Bosznia területén vett részt a harcokban. Megalakulásakor 40 főből állt. Az újabb szlovák harcosok jelentkezése lehetővé tette, hogy a század 1944-ben zászlóaljjá fejlődjön.

1944. május 31-én Sremská Mitrovicán is megkezdődött egy új szlovák század szervezése, mely a Janko Chmelik (népi hős, 1942 májusában halt hősi halált) nevet kívánta felvenni. A kezdeményezésen és célmeghatározáson — vagyis a szerémségi mintegy 8000 szlovák közötti agitációs és szervező munka végzésén — kívül, sajnos, mindezideig nincs dokumentum arról, hogy ez a század ténylegesen mikortól meddig és hol vett részt a harcokban.

1944 augusztusában a Novi Sad-i partizánosztagban alakult meg egy század a Novi Sad és környéke szlovák lakosságából. Megalakulásakor kb. 20 főt számlált.

Ugyancsak a vojvodinai főparancsnokság utasítására kezdte meg az 51. hadosztály törzse az önálló szlovák dandár megszervezését. 1944 november elején, Bačka Petrovácon a szlovák nemzetiségű alegységekből, a Sajkašk-i és Bačka Palánka-i népfelszabadító partizánosztagokból megalakult a 14. vojvodinai (1. szlovák) dandár. Létszáma ekkor 1200 fő, mely később 2500-ra nő. Első parancsnoka Jan Palik, politikai komisszárja pedig Kis János volt. A magyar Petőfi-dandárral együtt harcolt a Dráva déli partján, majd a bolmányi harcokban. 1945 márciusában szintén átszervezték és zászlóaljai a 7., 8. és 12. vojvodinai dandárokhoz kerültek.[72]

egy nemzetiségi alegység létrejött, az általában néhány hónap alatt létszámban megnövekedett. A dokumentumok szerint a szlovák század 1944-ben erősödött zászlóaljjá.

72 A népfelszabadító háborúban kb. 6000 szlovák vett részt, közülük 700-an haltak hősi halált. A szlovák nemzetiségűek részvételéről lásd *Vujosević:* idézett sorozat 12. cikk.; *Plenča:* idézett tanulmány; *Atanacković:* idézett könyv.

A második világháborút megelőzően kb. 20 000 *lengyel* élt Jugoszlávia területén, elsősorban Boszniában. Ezek 1896—1912 között telepedtek itt le. A partizánháború kibontakozásához sok lengyel hazafi is hozzájárult a maga harcával, felvilágosító tevékenységével. A német támadások a partizánmozgalom vérbefojtására, a lengyelek erőszakos mozgósítására és üldözésére irányuló horvát politika olyan körülményeket teremtettek, hogy a lengyel kisebbség antifasisztái rendszeres kapcsolatot nem tudtak a partizánokkal kiépíteni. Így a lengyelek nagyobb számú jelentkezésére akkor került sor, amikor 1943 tavaszán az 1. proletár dandár a lengyellakta területre érkezett. 1943 nyarán helyére a 11. hadosztály jött és ennek 5. kozarai, 12. területi és 14. közép-boszniai dandárjaihoz igen sok lengyel vonult be.

Az önálló lengyel zászlóalj 1944. május 7-én alakult meg és a 14. közép-boszniai dandár 5. számú zászlóalja lett. Parancsnoka először a jugoszláv Slavko Zrnić, majd Jan Kumos kapitány lett. Létszáma elérte az 500 főt.

1944 nyarán a lengyel zászlóalj az 53. hadosztály állományába került és 1945 május végéig részt vett a felszabadító harcokban, illetve a jugoszláv területeknek az ellenségtől való megtisztításában.[73]

A többi nemzeti kisebbség és népcsoport képviselőiből a fentieken kívül — legalábbis erre eddig dokumentum nem került elő — önálló alakulatok a NOV és POJ keretén belül nem jöttek létre. Ezek általában a különböző területi egységekben harcoltak, így például a románok a dél-bánáti partizánosztagokban, a 36. és az 51. hadosztályokban, az olaszok az olasz külföldi egységeken kívül szinte majd minden jugoszláv magasabbegységnél voltak; a bulgárok, görögök, albánok stb. főleg macedon osztagok állományában találhatók.

A különböző nemzetiségi partizánalakulatok létrejötte azt bizonyította, hogy a JKP meg tudta nyerni nemcsak a jugoszláv nemzeteket, hanem a nemzeti kisebbségeket is a harc ügyének. A nemzetiségiek nagyarányú csatlakozása a partizánmozgalomhoz pozitívan hatott az egész harcoló nép erkölcsi szellemére, fokozta a győzelembe vetett hitét és biztosította a népfelszabadító harc össznemzeti bázisát. A megszállók viszonylag rövid idő alatt elvesztették támaszukat saját anyanyelvű nemzeti kisebbségükben. Ugyanakkor a harcban részt vett nemzetiségi antifasiszták forradalmi nevelésen is átmentek a háború évei alatt. Erősödtek a nemzetiségi pártszervezetek is.

A JKP helyes nemzeti és nemzetiségi politikájának eredményeképpen a nemzetek és nemzetiségek helyzetének kérdése Jugoszláviában tulajdonképpen már a népfelszabadító háború alatt megoldódott. Az AVNOJ (Antifašistički veče narodnog oslobodenja Jugoslavije — Jugoszlávia Antifasiszta Népfelszabadító Tanácsa) 1943 novemberében Jajcán megtartott II. ülésén az új, szövetséges (föderatív) Jugoszlávia államelveit minden nép önrendelkezési jogának tiszteletben tartása, a jugoszláviai nemzetiségi kisebbség teljes egyenjogúsága alapján rögzítették. Ezeknek az elveknek a gyakorlatban való érvényesítése — a népfelszabadító háborúban és azt követően — tette lehetővé Jugoszláviának, mint a jugoszláv népek állami szövetségének a fennmaradását.

[73] 1946-ban kb. 18 000 lengyel — köztük sok volt jugoszláv partizán — települt vissza Lengyelországba, főleg Boleslawiec területére. A lengyelek részvételéről irodalom: *Tuszynski*, Waldemar: Polacy w partizantce jugoslowianskiej. Wojsko Ludowe, 1957. 6. szám 33—40. o.; *Juchniewicz*, Mieczyslaw: Udzial polakow w wojnie narodowo-wyzwolenczej Jugoslawii. Woiskowg Przeglad Historyczny (lengyel tudományos hadtörténelmi folyóirat), 1964. 3. szám, 109—120. o.; *Okecki*, Stanislaw: Z materialow do dziejow bojovej wspolprácy jugoslawianskich i poslkich antifaszistow w szeregach ruchu oporu. Ugyanabban a folyóiratban, 1965. 3. szám 269—285. o.

A külföldiek katonai alakulatai a Jugoszláv Népfelszabadító Hadseregben[74]

A jugoszláv kommunisták — bármely nemzethez vagy nemzetiséghez tartoztak is — széles körű felvilágosító munkát folytattak a megszálló csapatok, továbbá a horvát hadsereg katonái és a csetnikek között. Meglehetősen rövid idő alatt kapcsolatot teremtettek a hazájukat szerető bolgár és olasz katonákkal, a megszálló csapatokban tevékenykedő illegális, antifasiszta, sőt kommunista szervezetekkel.

Köztudomású, hogy Jugoszlávia területén a második világháború alatt több olyan koncentrációs tábor volt, ahová a német fasiszták szinte Európa minden országából az általuk halálra ítélt emberek száz- és százezreit hurcolták. Az itt sínylődő túszok és munkaszolgálatosok sorsán a partizánok igyekeztek enyhíteni. Kapcsolatot létesítettek a táborokon belül működő illegális felszabadítási bizottságokkal, pártsejtek tagjaival, kölcsönösen tájékoztatták egymást az ellenség ténykedéséről, híreket juttattak el hozzájuk a hadszíntér eseményeiről, élelmet, gyógyszert csempésztek a táborba. A partizánoknak váratlan rajtaütéssel nem egy esetben sikerült az őrszemélyzetet megsemmisíteni és a foglyok egy részét — sokszor egészét — kiszabadítani. A megmenekültek közül igen sokan — természetesen egészségi állapotuktól függően — önként jelentkeztek a jugoszláv partizánokhoz és kellő létszám esetén önálló nemzeti alegységeket is alkottak — például a szovjet és a lengyel hazafiak.

A külföldiekből létrejött alakulatok szervezésében a fordulat éve 1943 volt. Ez év nyarán Jugoszlávia megszállt területén az alábbi ellenséges erők voltak: 18 német, 14 olasz, 7 bolgár és 2 magyar hadosztály, több más hadosztály részei, nagyobb számú önálló dandár, gyalog- és rendőr ezred, zászlóaljak és határőralakulatok, ezek között több usztasa, horvát domombranec (honvédség) és csetnik, továbbá Nedić-csapatok és különféle milicia szervezetek.[75]

E nagy erőkkel szemben a NOV és POJ ereje mindössze (szeptemberi adat!) 17 hadosztályból és néhány önálló dandárból, kb. 70 partizánosztagból és kevés önálló alakulatból állt.[76]

Olaszország feltétel nélküli kapitulációja és a Jugoszláviában levő német csapatok szembefordulása az ugyancsak e területen levő olasz egységekkel hallatlan mértékben meggyorsította az olasz katonák és egész egységek átállását a jugoszláv partizánokhoz. Az európai katonai helyzet, az olaszországi események és a németek helyzete a Balkánon természetesen hatott a többi szövetségesre — így az albán és a bolgár katonák és tisztek magatartására is. A katonák elhatározását mindezen kívül befolyásolta még saját kormányuk nemzetáruló politikája, az a döntése, hogy a németek oldalán továbbra is részt vesz a háborúban. Ez volt az az időszak, amikor tudatos gyakorlati cselekvésre értek a kommunista pártok — így elsősorban a bolgár, az osztrák, az olasz kommunista pártok — több éven át elhangzott felhívásai a megszálló csapatokban szolgálatot teljesítő katonákhoz, hogy ne harcoljanak a jugoszláv partizánok ellen, hanem segítsék őket és álljanak át oldalukra.

A külföldiekből létrejött katonai alakulatok tevékenységének katonapolitikai értéke kettős volt: egyrészt növelte a NOV erejét, fokozta harcértékét, hozzájárult a további harcászati és hadműveleti sikereihez, másrészt bom-

74 Egy részére vonatkozóan adatok találhatók: Oslobodilački rat...; Idézett monográfia I. és II. kötetében.; *Strugar* Vlado: Rat i revolucija naroda Jugoslavije 1941—1945. Beograd, Vojnoistorijski Institut, 1962. c. monográfiájában; a Hrondógia Oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945. Vojno-istorijski Institut, 1964. c. kötetben; *Vujosević* és *Plenča* már idézett munkáiban.

75 *Strugar:* Rat i revolucija... Idézett monográfia 187. o.

76 Uo.

lasztóan hatott a fasiszta csapatok erkölcsi-politikai szellemére és harcértékére.

A NOV és POJ főparancsnoksága — hasonlóan a nemzetiségi alakulatokhoz való viszonyban — nagy figyelmet fordított a külföldiekből létrejött alakulatok ellátására, sajátosságaik, lehetőségeik és kívánságaik teljesítésére az egyes harcfeladatok végrehajtásában. Például lehetőleg olyan területen vették be őket, ahol saját honfitársaikhoz szólhattak a harc előtt, vagy annak szünetében. Megadásra, a fasisztákkal való fegyveres szembenállásra hívták fel őket. Felbecsülhetetlen segítséget jelentett a jugoszláv törzseknek a külföldi hazafiak felderítő és diverzáns tevékenysége is a volt csapataik hátában.

A külföldiekből álló alakulatok közül néhány hasonló körülmények között jött létre, mint az *albán Hadži Lješ* század. Az albán partizánok kapcsolatot létesítettek a macedón főparancsnoksággal Debro körzetében. Az alegység ennek az együttműködésnek az eredményeként született meg 1943. május 24-én. Szeptemberben a század létszáma 150 fő lett és sor került a zászlóalj megszervezésére.

Olaszország kapitulációja után a NOV törzsek felhívására több olasz egység állt át a jugoszlávokhoz Crna Gorán (a Venezia- és a Taurinese-hadosztályok egységei[77]) Dalmáciában (a Bergamo- és a Zara-hadosztály egységei[78]) és több olasz zászlóalj, dandár illetve hadosztály alakult meg Trieszt körzetében, Macedónia területén és a horvát tengermelléken. Ezek az alakulatok többször átszerveződtek, vagy nagy veszteségeik következtében más alegységekkel összeolvadtak. A könnyebb áttekinthetőség érdekében csupán a szervezési, tehát megalakulásukat rögzítő parancsok adatai alapján adok tájékoztatást az olasz alakulatokról:

Olasz század alakult: 1943. szeptember 24-én a Ljubojnonál átállt katonákból.

Zászlóaljak: 1. A fenti századhoz csatlakozókból 1943. október 30-án Kalmakčalanon létrejött a Garibaldi-zászlóalj, amely a 3. macedón hadműveleti övezet törzse alárendeltségébe tartozott.

2. A Zara-hadosztály átállt egységeiből a Gofredo Mameli zászlóalj szerveződött. Harcosainak egy része azonban hazatért, a maradvány pedig a németekkel vívott súlyos harcok során olyan veszteségeket szenvedett, hogy a zászlóalj megszűnt és harcképes katonái a Garibaldi-zászlóalj állományába kerültek.

3. 1943 novemberében alakult az olasz partizánzászlóalj a 19. szlovén népfelszabadító Srečkó Kosovel dandár kötelékében. Ez a zászlóalj tulajdonképpen a Triestina d'assalto, az 1943. szeptember 23-án a trieszti munkásokból szerveződött dandár veszteségei következtében került a 19. szlovén dandárba.

4. A 3. proletár (területi) rohamdandár 6. zászlóalja lett az 1943. december 6-án alakult Mateotti-zászlóalj. 1944. október 28-án Belgrádban ebből a zászlóaljból és a Garibaldi-ból jött létre az Itália olasz dandár, amely a NOV 1. proletár rohamdandárjának állományába került.

5. A Triestina d'assalto Garibaldi[79] zászlóalj 1944 márciusában (a dátum nem bizonyított) a 9. hadtestnél jött létre.

6. A 19. birčani rohamdandár „Olasz" zászlóalja 1944. április 7-én alakult meg.

77 Zbornik . . . III. köt. 94—96, 109, 125. o.
78 Zbornik . . . V. köt. 54. o.
79 Lásd erről a Vujosević sorozat 14. cikkét, amelyet *Eugenio Laurenti* írt.

7. Az isztriai hadműveleti törzs utasítására szervezték meg a Pino Budicin önálló olasz zászlóaljat 1944. április 11-én.

8. A Mazzini önálló zászlóalj 1944 áprilisában alakult és a Garibaldi Natizone olasz partizándandár állományába került.

9. A 3. olasz zászlóalj a 2. pulai népfelszabadító partizánosztagnál jött létre.

10. Az 5. olasz zászlóalj a 3. dalmát rohamdandár állományában alakult meg.

Olasz dandárok voltak:

1. a Triestina d'assalto dandár 1943. szeptember 24-én Trieszt körzetében alakult meg.

2. Antonio Gramsci dandár. 1943. szeptember 29-én Umbrijánál az olasz börtönökből megszökött olaszokból és jugoszlávokból alakult meg egy partizánosztag, amely egyben e dandár magva is lett. Öt zászlóalja közül három jugoszláv internáltakból állt. Ez a dandár 1944 december elején a Garibaldi Natizone hadosztály állományába került.

3. 1943 októberében Gornje Poljén a crnogorai főparancsnokság utasítására alakult meg az Aosta-dandár, amely a NOV 3. rohamhadosztályának állományába került.

4. A 2. Taurinenze hegyi dandár 1943. október 19-én jött létre a hasonló elnevezésű hadosztályból.

5. 1. Garibaldi-dandár Pljevalján 1943. december 2-án alakult meg,

6. A 2. Garibaldi-dandár úgyszintén,

7. A 3. Garibaldi-dandár is. A 2. rohamhadtest törzs utasítására e három dandárból (egy dandár 4 zászlóaljból állt) alakult meg 1943. december 2-án a Garibaldi-hadosztály.

8. 1944. április 5-én szerveződött meg a Triestina d'assalto Garibaldi dandár Sredne Lokovecen és a 9. hadtest 30. hadosztálya állományába került. A dandár október 15-től a 20-as jelzést is viselte.

9. A Garibaldi Natizone dandár Beneško Slovéniában 1944. április 21-én alakult meg. 1944. december elején hadosztállyá fejlődött.

10. a Garibaldi Friuli dandár szervezésére valószínűleg 1944 első hónapjai egyikében került sor.

11. 1944. október 28-án Belgrádban alakult meg az Italia dandár.[80]

12. 1944 december elején a Bruno Bozzi dandár a Garibaldi Natizone hadosztály állományába került,

13. A Guido Picelli dandárral együtt.

14. A Fontanot dandár úgyszintén Szlovéniában alakult meg 1944. december 14-én, Suhorán.

Megjelölésére használták a 24. számot is. A 7. hadtesthez került és a háború végéig részt vett a felszabadító harcokban.[81]

Olasz hadosztályok:

1. 1943. október 10-én a 2. rohamhadtest törzsének felhívására az olasz Venezia-hadosztály egységei átálltak a jugoszláv partizánok oldalára és dandárt alakítottak. Ez a továbbiakban hadosztállyá fejlődött.

[80] *Vujosević* sorozat 3. cikke.
[81] Uo. 15. cikk, amelyet *Mario Abram* írt.

2. A Garibaldi-hadosztály 1943. december 2-án alakult meg a három hasonló nevű és e napon létrehozott dandárból. A 2. rohamhadtest állományába került.

3. Garibaldi Osopo hadosztály.

4. A Garibaldi Natizone hadosztály, amely 1944. december elején a hasonló nevű dandárból nőtt ki. Állományába került a Bruno Bozzi, a Guido Picelli és az Antonio Gramsci dandár.[82]

A *szovjet* századok és zászlóaljak egyrészt a német hadifogságból, koncentrációs táborokból, másrészt a Vlaszov-féle orosz hadseregbe kényszerített és megszökött emberekből szerveződtek.[83] A NOV különböző egységeinél sok orosz, ukrán, örmény, türkmén, grúz és cserkesz stb. vett részt a harcokban, egy részük a háború befejezéséig a NOV-ban, nagyobb részük az 1944 szeptemberében jugoszláv területre érkező szovjet csapatok oldalán.

Két önálló *szakaszról* történik említés a dokumentumokban. Az egyik 1943 októberében a Pozsarevi-osztagnál alakult meg 30, német fogságból megszökött hadifogolyból és 1944 január végén századdá fejlődött. A másik 1944 májusában a 12. szlavón hadosztály eszéki dandárjának volt orosz szakasza, mely rövid időn belül a dandár 5. századává erősödött és később zászlóalj lett.

Több *század*szervezés is ismeretes, így:

1. 1943 decemberében jött létre az 1. vojvodinai dandárnál a 3. zászlóalj, amely oroszokból állt — mintegy 70 főből.

2. 1943. december 8-án alakult meg Bihačon egy orosz század,

3. 1944 január végén a Žumberak-posavski területen alakult meg az az orosz század, amely kezdetben a Jože Vlahović dandárban volt. Április végén a század zászlóaljjá szerveződött.

4. 1944. október 30-án alakult meg a Pošavski-osztagban 40 fővel az ukrán század.

Ezekből az alegységekből jöttek létre általában a zászlóaljak is, amelyeknek állományában természetesen nemcsak orosz nemzetiségűek voltak. Ezek a *zászlóaljak:*

1. 1943. december 14-én Kajmakčalanon az 1. macedon-koszovói népfelszabadító rohamdandár kapcsolatba lépett a görög partizánokkal. Ugyanitt alakult meg a szovjet zászlóalj azokból a volt szovjet katonákból, akik megszöktek a fogságból. December végén a zászlóalj a fenti dandárokhoz került. 1944. június 24-i kimutatás szerint kb. 50 vöröskatona volt a zászlóaljban. Októberben a zászlóalj szervezetileg megszűnt.

2. 1944 április végén a Turopoli-pošavski-osztagnál szintén orosz zászlóalj alakult. Május 19-én létszáma 121 fő volt. Augusztus végén a Franjo Ogulinac dandár állományába került.

3. 1944 májusában szerveződött zászlóaljjá az az orosz szakasz, illetve század, amely az eszéki dandár állományában volt.

4. 1944 júliusában alakult meg az 51. hadosztály 7. vojvodinai dandárjában egy orosz zászlóalj, amely a 3. zászlóalj elnevezést kapta. Ez a zászlóalj azokból a szovjet állampolgárokból szerveződött, akik a német koncentrációs táborokból szöktek meg. Tudomásom szerint ezek a katonák a magyarországi hadműveletekben már a szovjet hadsereg kötelékében vettek részt.

[82] Az olaszokról lásd még: *Plenča* idézett tanulmányát és *R. Battaglia—G. Garritano:* Az olasz ellenállás története, Budapest, Kossuth, 1965.
[83] *Vujosević* sorozat 4. és 5. cikk.

5. Ugyancsak a szökött politikai foglyokból és a volt hadifoglyokból jött létre az az orosz zászlóalj, amely a Nyugat-koruskoi partizánosztag 3. zászlóalja lett. A zászlóalj 1944. augusztus 20-án alakult meg.

6. 1944. október 25-én Gaberkannál szintén szerveződött egy orosz partizánzászlóalj, amely először a 18. szlovén dandár (NOV 30. hadosztálya), majd az Ivan Gradnik 3. szlovén dandár (NOV 31. hadosztály) állományába került.

7. 1944. november 29-én, Kučimnál, az 5. proletár (crnogorai) rohamdandárnál az 5. (orosz) zászlóalj jött létre. A dandár a 3. rohamhadosztály állományába tartozott. A hadosztály politikai komisszárja Jovan Kopičić jelentésében a zászlóalj létszámát 140 főben állapította meg.

8. Az ellenállási mozgalommal foglalkozó történészek II. nemzetközi kongresszusán — Milánó, 1961 — elhangzott szovjet referátum adataiból kitűnik, hogy a 9. NOV hadtestnél is volt egy 500 főt számláló orosz zászlóalj, amely részt vett Trieszt felszabadításában.

A jugoszláv partizánok és a bolgár kommunisták felvilágosító munkája eredményeképpen 1943-ban egyre több *bolgár* katona szökött át a jugoszláv partizánokhoz. Nagyobb átállások voltak Prokupljénál, Nisnél, Leskovácnál, Kursumlijánál, Vranjénál. A katonák megértették a Hriszto Botev illegális adón elhangzott, illetve röpcédulákon terjesztett felhívások lényegét: ne elnyomói, hanem testvérei, felszabadítói legyenek a jugoszláv és görög népnek, fegyverrel segítsék e két nép harcát.[84]

1943 második felében és 1944-ben a Crna Trava szabad jugoszláv terület a bolgár partizánegységeknek is bázisa volt. Egy ideig a Bolgár Népfelszabadító Felkelő Hadsereg (NOVA) főparancsnoksága is itt tartózkodott. Nem véletlen tehát, hogy e területen alakult meg a NOV-ban harcoló bolgár katonákból néhány zászlóalj és a három dandár is.

Bolgár zászlóaljak a NOV-ban:

1. 1943. december 11-én German faluban (Görögország) az 1. macedonkoszovói népfelszabadító rohamdandár állományába lépett a Steva Naumov zászlóalj.

2. 1943. december 15-én Macedónia területén az 1/15-ös bolgár határőrzászlóalj, Dicso Petrov Takov főhadnagy vezetésével 61 emberrel és teljes fegyverzettel átállt a jugoszláv partizánokhoz. December 19-én a már korábban átszökött katonákkal feltöltött zászlóaljból megalakult a Hriszto Botev zászlóalj.[85]

3. 1944 márciusában Crna Travánmegalakult a Vaszil Levszki zászlóalj.[86]

4. 1944 áprilisában a 6. macedon dandár állományában megszerveződött a Szava Rakovszki zászlóalj.[87]

5. 1944. május 17-én a dél-moravai hadműveleti övezet törzse és a bolgár tisztek megállapodása alapján a 123. bolgár gyalogezredtől Lebanénál összesen 230 katona és tiszt átállt a NOV-hoz. Ezekből alakult meg a Georgi Dimitrov partizánzászlóalj, amely a 24. szerb hadosztály állományába került.

[84] Rabotata na BKP v armijata. 1941—1944. Szófia, BKP Kiadó, 1959.; Dokumentumgyűjtemény. Felhívások. 122—131, 174. stb. o. Továbbá: *Hrisztov,* F.: Dejnoszszta na BKP za szazdavane na partizanszki otrjadi na teritorija na Jugoszlávija. Vojenno Isztoricseszki Szbornik (a bolgár Hadtörténelmi Levéltár tudományos folyóirata) 1962. 1. számban közölt tanulmánya, és *Plenča:* idézett tanulmánya.

[85] Otecsesztvenata vojna na Balgarija 1944—1945. Szófia Darzsavno Vojenno Izdatelsztvo, 1961. I. köt. 131. o. (a továbbiakban OVB. I.)

[86] Uo. 133. o. — A Vaszil Levszki zászlóalj 1944. júniusában alakult meg és a 81. görög partizánezred alárendeltségében harcolt 1944. szeptember 9-ig. Több ilyen eltérő adat van. Ezek a kötetben elsősorban *Adamu,* K.: Ucsasztieto na balgari, vojenni i civilni lica, v grackoto narodooszvobogyitelno dvizsenije prez perioda 1941—1944. a Bolgár Hadtörténelmi Levéltár kézirattárában lévő munkából származnak.

[87] A *Vujosević* sorozatban a 7. cikk, amelyet *Boro Mitrovski* írt. Az OVB. I. köt. 133. oldalán a dátumban mutatkozik eltérés, a bolgár szerzők szerint ugyanis a Rakovszki-zászlóalj 1944 júniusában alakult meg.

6. 1944 szeptemberében Preševa körzetében a 3. macedon dandár kiszabadította a politikai foglyokat Idrizova börtönéből. Ezek a volt foglyok és a hozzájuk csatlakozók alakítják meg a Vaszil Kolarov zászlóaljat, amelynek a létszáma elérte a 300 főt.

Bolgár partizánosztagok alakultak:

1. 1943. december 23-án Fuštaniban a Macedón főparancsnokság utasítására a Stevan Naumov és a Hriszto Botev zászlóaljakból. Az osztag 1944. február 26-ig önálló harcfeladatokat hajtott végre az említett főparancsnokság közvetlen alárendeltségében.

2. 1944 márciusában Crna Travánban a Hriszto Botev és a Vaszil Levszki zászlóaljakból jött létre a Trini-osztag. Ez szerveződött át aztán májusban a 2. szófiai dandárrá.

3. 1944 augusztusában alakult meg a 23. szerb hadosztály 7. szerb dandárjának kötelékében a Dimitar Blagoev osztag. A fenti zászlóaljak és osztagok alkották a magvát a jugoszláv területen létrejött bolgár dandároknak. Összesen három *dandár* alakult:

1. 1944. május 3-án Crna Travánban elsősorban azokból a bolgárokból, akik illegálisan érkeztek a szabad jugoszláv területre, megalakult az 1. szófiai dandár 650 fővel.

2. Tíz napra rá megszerveződött a 2. szófiai dandár is. Vlasotincánál a Trini-osztagból és a Rakovszki-zászlóaljból. A dandár később a Sztara Planinán át szülőföldjére ment harcolni.[88]

3. A Lebanénál átállt katonákból, hadifoglyokból és más menekültekből 1944 május végén Jablanicán megalakult a Georgi Dimitrov dandár a NOV 24. hadosztályának keretében.[89] Itt harcolt 1944. szeptember 8-ig, azután hazatért az új Bulgáriába.

Az antifasiszta mozgalom kedvező talajra talált Dél-Ausztria területén is. Különösen szimpatizáltak a jugoszláv partizánokkal azok az *osztrák hazafiak*, akiket a német uralom fegyveres szolgálatra kényszerített. A német hadseregből megszökött osztrák katonákból — az eddig előkerült, rendkívül kevés dokumentum adatai szerint — összesen négy önálló *zászlóalj* szerveződött:

1. 1944. november 24-én az 1. osztrák zászlóalj az Ivan Cankar 5. szlovén népfelszabadító rohamdandárban. Megalakulásakor létszáma 76, 1945. május 27-én pedig 143 fő volt. Május végén tértek haza Ausztriába.

2. A 2. osztrák zászlóalj történetéről szinte semmi iratanyag nem került eddig elő. A már idézett Knjiga gubitaka adatai szerint a nyilvántartásba vett 15 osztrák állampolgárságú hősi halott közül többen a 2. osztrák zászlóalj harcosai voltak.[90]

3. A 3. önálló osztrák zászlóaljról úgyszintén nincsenek közelebbi adatok.[91]

4. Az osztrák partizánzászlóalj 1945 januárjában jött létre Szlovénia területén az Osztrák KP kérésére. Az osztrák zászlóaljak összlétszáma kb. 450 fő volt.[92]

Magyarország felszabadulását követő napokban Ausztria területén általános jelenséggé vált a *magyar* katonák szökése. Mind többen keresték a kapcsolatot a jugoszláv partizánokkal is. Április 5—25 között több mint 800 fő állt át. Közülük sokan azonnal jelentkeztek a németek elleni harcra, az egyik

[88] *Vujosević* sorozat 6. cikk.
[89] OVB. I. köt. 133. o.
[90] Knjiga gubitaka. JHL. NOR. Szám nélkül.
[91] *Vujosević* sorozat 8. cikk.
[92] Uo.

irat adatai szerint számuk kb. 500 volt.[93] Ezek egy részéből alakult meg 1945. április 12-én egy magyar szakasz, amely a Lackó-osztag parancsnokának május 11-i jelentése szerint már zászlóaljjá erősödött. Más jelentések szerint ez az ún. III. magyar zászlóalj az átállt katonákból április 30-án alakult.[94] A magyar zászlóalj becsülettel megállta helyét a jugoszláv terület teljes megtisztításáig a fasiszta megszállóktól és szerb-horvát kiszolgálóiktól. Tevékenységéről az utolsó jelentés dátuma: 1945. május 15.[95]

A *lengyel* Starego-század minden bizonnyal 1945. május 4-én alakult meg. 1943 májusában a lodzi területen a németek tömeges letartóztatásokat hajtottak végre. Az áldozatok között volt a lodzi Gwardia Ludowa vezérkara és a lengyel kommunisták e területen tevékenykedő egy csoportja is. A mintegy 300 lengyelt más nemzetiségű rabokkal az osztrák—jugoszláv határon át Mauthausenbe indították. Útközben a szállítmány nagy részét egy alagút építésére osztották be. A táboron belül a lengyel és a francia kommunisták illegális bizottságot alakítottak és ez felvette Ljubelj körzetében (ez a város közvetlenül az osztrák—jugoszláv határon van) az ottani jugoszláv partizánokkal a kapcsolatot. Még 1944-ben megegyeztek, hogy fényjelekkel jelt adnak a partizánoknak és kitörnek a táborból. A terv azonban nem sikerült. A felszabadulás csak a szovjet csapatok bécsi hadműveletének és a NOV, valamint az azzal együttműködő bolgár csapatok támadása kibontakozásakor válhatott valósággá. Május 4-re virradóan a lengyel—francia illegális csoport vörös rakétája jelezte, hogy a foglyok fellázadtak, lefegyverezték a rájuk törő SS őrséget és egy részük átment a segítségükre siető jugoszláv partizánokhoz. Az illegális szervezet még aznap megalakította a Liberte nemzetközi dandárt, amelynek e napon két százada volt: az egyik a *francia* század 130 fővel, a másik pedig a *lengyel* század 124 fővel, akik közül 93 lengyel volt (köztük volt 50 lodzi). A lengyel század a Starego nevet vette fel. A lengyel alegység a 4. hadműveleti övezet (Szlovénia) parancsnoksága alatt részt vett e terület megtisztításában és szervezetileg 1945. május végén szűnt meg.[96]

A külföldiekből létrejött katonai alakulatok száma tekintetében az egyes munkákban meglehetősen nagyok az eltérések, különösen az olasz, az osztrák és az orosz csapatok száma esetében. Az irodalom többségében ugyanakkor említés sem történik az albán, a lengyel és a magyar alegységekről. Az adateltérések alapvető oka, hogy az említett alakulatokra vonatkozó irat-anyagok összegyűjtése most van folyamatban a belgrádi Hadtörténelmi Intézet levéltárában. Sok egység, illetve alegység anyaga elveszett, vagy a résztvevők magukkal vitték, és ilyen körülmények között a teljes és végleges történet megírása szinte lehetetlen. Minden újabban előkerült dokumentum csak pontosíthatja a már adott ismereteket.

94 Uo. — Ez utóbbit igazolja a Hronológia ... kötet, amely szerint a magyar zászlóalj 1945. május 1-én alakult meg 147 fővel a Ljubo Sercer dandárban. 1110. o.

95 Erről adatok a *Vujosević* sorozat 9. cikkén kívül a *Harsányi—Gazsi*-féle dokumentumkötet 54., 773—774. és 778. oldalán.

96 Lásd erről a már idézett lengyel tanulmányokat. Említésre méltó annak a munkaszolgálatos táborokból megszököttekből alakult lengyel osztagnak a története, amely Felső-Szerbiában, Zagubicánál, a csetnik parancsnokság állományában 1943. május 9-én jött létre. A londoni lengyel emigráns kormány vezérkari főnöke, a csetnikeknél lévő angol katonai misszión keresztül utasította Nesza kapitányt (valódi neve: Jozef Maciag volt), hogy gyűjtse össze a megszökötteket és alakítson lengyel egységet. Ez az osztag kb. 300 fős volt. A csetnikek parancsai ellenére rajtaütéseket hajtottak végre a németek ellen, jelentékeny anyagi károkat okoztak nekik, több ezer — főleg szerb — munkaszolgálatost kiszabadítottak. Maga Nesza kapitány is a németekkel vívott tűzharcban halt hősi halált 1943. december 11-én Lukánál. A csetnik parancsnokság ezután teljesen kivonta a lengyel osztagot a harcból. Nesza utóda, Z. Katuszewski, mintegy 60 legyellel 1944 szeptember első napjaiban — amikor a szovjet csapatok Turnu Severinnél elérték a román—jugoszláv határt — átkeltek a Dunán és csatlakoztak a szovjet hadsereghez. Lásd erről a már idézett lengyel tanulmányokat.

93 JHL. NOR. 1651. doboz, 12. csomó, 23. és 24. irat.

Egy azonban biztos, hogy az új adatok *csak* módosíthatnak, pontosíthatnak dátumban, létszámban stb. Ugyanakkor megerősítik azt a *tényt*, hogy a kommunisták helyes nemzeti és nemzetiségi politikája, melynek szerves alkotórésze a proletárinternacionalizmus, minden ország ellenállási mozgalmában hozzájárult a népfrontpolitika sikeréhez, elősegítette a nemzetek és nemzeti kisebbségek összefogását az egész emberiség közös ellensége, a fasizmus elleni küzdelemben. Az a gyakorlat, amelyet a jugoszláv kommunisták a nemzetek és nemzeti kisebbségek megnyeréséért folytattak a népfelszabadító háború súlyos évei alatt, példakép minden ország kommunista pártja számára. Áldozatkész nemzetiségi politikát alakítottak ki és teljes mértékben tiszteletben tartották az egyenjogúság elvét. Ennek a gyakorlatnak eredményességét bizonyították a létrejött nemzetiségi és külföldi alakulatok és ezen kívül a többezer más nemzetiségű harcos részvétele a NOV és POJ egységeiben.

A jugoszláviai nemzetek és nemzeti kisebbségek a maguk mai életén mérhetik le, hogy harcuk annak idején nem volt hiábavaló: a népek felemelkedését, szabadságát, egyenjogúságát és függetlenségét biztosító új Jugoszlávia megteremtéséhez járultak hozzá. A külföldi állampolgárok — az egykori jugoszláv partizánok — második világháborús harctevékenységüket a saját nemzetük és jugoszláv közös katonai hagyományok legszilárdabb alapjának tekintik.

АГНЕШ ГОДО:

ВОЗНИКНОВЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ИНОСТРАННЫХ ОТРЯДОВ В ЮГОСЛАВСКОЙ НАРОДНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ АРМИИ И В ПАРТИЗАНСКИХ ОТРЯДАХ

Резюме

Среднее и юговосточные страны Европы характеризуются тем, что в них национальный вопрос является настоящим политическим, экономическим и культурным фактором. Во второй мировой войне в этих странах на условия развёртывания и расширения пассивных и активных форм антифашистского движения сопротивления сильно влияли факторы и тенденции определяющие положение и развитие национальностей. Неразрешённость национального вопроса принесла огромную пользу фашистской политике, которая таким образом сумела привлечь на свою сторону — на сравнительно долгое время — национальные меньшинства в проведении своих агрессивных планов. В таких условиях в организации борьбы против фашистских агрессоров и их местных прислужников играли большую роль *отношение и поведение наций и национальных меньшинств данной страны к сопротивлению*. С точки зрения этой проблемы была решающим фактором *национальная политика организующей движения сопротивления и руководящей им, политической партии*. Эта политика повлияла не только на разрешение своего национального вопроса, *а определила и содержание и способы антифашистской пропаганды, проведённой среди солдат иностранных оккупационных войск, находящихся на территории страны*.

Выше названные проблемы автор показывает в зеркале народно-освободительной войны такой многонациональной страны, как Югославия. Автор анализирует те обстоятельства, которые оказывали влияние на формирование национальной политики югославских коммунистов и на вступление в силу правильной марксистско-ленинской точки зрения.

Фашистская агрессия против Югославии, оккупация и распределение страны, усиление разного рода сепаративных движений ставили перед новым положением юго-

славских коммунистов. В стране — в образовавшемся тяжёлом положение — возгалались на Югославскую Коммунистическую Партию та историческая задача, чтобы она собрала вокруг себя все демократические и патриотические силы югославских народов в освободительной войне против фашистских оккупантов и их местных прислужников, чтобы она руководила борьбой за национальную независимость и суверенность за обеспечение права на самоопределение народов, за осуществление революционных целей рабочего класса.

В результате правильной политики Югославской Коммунистической Партии развернулась народно-освободительная борьба югославских народов против фашизма и в этой борьбе активно участвовало подавляющее большинство национальных меньшинств Югославии.

Автор даёт охватывающую картину общих организационных условий и условий снабжения национальных отрядов, влияния их борьбы не только на родное население, но и на солдат иностранных войск участвующих в оккупации страны.

Читатель получает охватывающую картину иностранных подразделений и частей организованных в рядах Югославской Народно-освободительной Армии и Партизанских Отрядов.

Автор на основе целого ряда фактов сделает вывод о том, что «та практика, которая была проведена югославскими коммунистами за привлечение наций и национальных меньшинств в тяжёлые годы народно-освободительной войны может послужить примером для коммунистической партии любой страны». Югославские нации и национальные меньшинства испитывают в своей нынешней жизни, что их борьба в то время была не напрасной, что они внесли свой вклад в создание новой Югославии, обеспечивающей пъодъём народов, свободу, равенство и независимость.

Работа написана при помощи широкого круга универсальной литературы и на основе документов, относящихся к периоду югославской народно-освободительной войны.

ÁGNES GODÓ

DAS ENTSTEHEN DER NATIONALITÄTEN- UND AUSLÄNDISCHEN VERBÄNDE IN DER JUGOSLAWISCHEN VOLKSBEFREIUNGSARMEE UND IN DEN PARTISANENEINHEITEN

Resümee

Es ist eine Karakteristik der mittel- und südosteuropäischen Staaten, dass sich hier die Nationalitätsfrage als wahres politisches, wirtschaftliches und kulturelles Fakt bezeichen lässt. Auf die Entfaltung und Ausbreitung der aktiven und passiven Formen der antifaschistischen Wiederstandsbewegung während des zweiten Weltkrieges, hatten die Fakten und Tendenzen, die die Lage und Entwicklung der Nationalitäten in diesen Staaten beeinflussten, eine grosse Wirkung. Die ungelöste Nationalitätsfrage z. B. war der faschistischen Politik von grossem Nutzen, da diese — und nicht nur auf kurze Zeit — die nationälle Minderheiten zur Durchführung ihrer agressiven Pläne in Dienst stellen konnte.

Unter solchen Umständen spielte bei der Organisierung des Kampfes gegen den faschistischen Agressor und seine einheimischen *Unterstützer das Verhältniss und verhalten der Nationen und nationällen Minderheiten des gegebenen Landes bezugs des Widerstandes* eine grosse Rolle und von disem Gesichtspunkte aus wirkte *die Nationalitätspolitik der politischen Partei die die Widerstandsbewegung organisierte und führte,* als entscheidendes Fakt. Diese Politik jedoch beeinflusste nicht nur die Lösung der eigenen Nationalitätsfrage, sondern ***legte den Inhalt und die Art der antifaschistischen Propaganda, die unter Soldaten der ausländischen Besatzungstruppen geführt wurde, fest.***

Über oben angeführte Probleme schreibt der Autor, den Befreiungskrieg eines

so eigenartig nationalitätsreichen Staates schildernd, wie es Jugoslawien ist. Sie zergliedert die Umstände, die die Gestaltung der Nationalitätenpolitik der Kommunisten Jugoslawiens, den richtigen marxistisch—leninistischen Standpunk zu Geltung kommen lassend, — beeinflusste.

Die faschistische Agression gegen Jugoslavien, die Besetzung des Landes, die Zunahme der verschiedenen separatistischen Bewegungen, brachten die Kommunisten Jugoslawiens in eine neue Situation. In der im Lande entstandenen schwierigen Lage, fiel der Kommunistischen Partei Jugoslawiens (JKP) die historische Aufgabe zu, die demokratischen und vaterländischen Kräfte des jugoslawischen Volkes, im Befreiungskriege gegen den Faschismus und seine einheimischen Unterstützer, um sich zu sammeln, den Kampf um die Wiederherstellung der nationalen Unabhängigkeit und Souverenität zu führen, um das Selbstbestimmungsrecht zu sichern, um die revolutionären Bestrebungen der Arbeiterklasse zu verwirklichen.

Als Resultat der richtigen Politik der JKP entfaltete sich der Befreiungskrieg der Völker Jugoslawiens gegen den Faschismus, und an diesem Kampfe nahmen die Minderheiten Jugoslaviens grösstenteils aktiv teil. Der Autor gibt ein umfangreiches Bild über die allgemeinen Organisations-, Verpflegungsumstände der Einheiten der Nationalitäten, über die Wirkung ihres Kampfes, nicht nur auf die Bevölkerung ihrer eigenen Muttersprache, sondern auch auf die in der Besatzung teilnehmenden Soldaten der ausländischen Truppen.

Aus der Studie bekommt der Leser ein umfangreiches Bild über die im Bestande des jugoslavischen Befreiungsheeres und der Partisanenabteilungen aufgestellten ausländischen Einheiten.

Der Autor unterstütz seine Folgerung, „die Praxis, die die jugoslavischen Kommunisten während der schwierigen Jahre des Befreiungskrieges befolgten, um die Minderheiten für sich zu gewinnen, für die kommunistischen Parteien aller Länder als Beispiel dienen kann" — mit Tatsachen. Die jugoslawischen Völker und nationale Minderheiten können es an ihrem heutigen Leben bemessen, dass ihr Kamp einst nicht umsonst war: Sie trugen zur Schaffung eines neuen Jugoslaviens bei, seinen Völkern die Erhebung, Freiheit, Gleichberechtigung und Unabhängigkeit sicherte.

Die Studie wurde mit werwendung der allgemeinen Literatur, d. h. des Archivmaterials des jugoslawischen Befreiungskrieges, auf Grund der Dokumente, die sich auf das Thema beziehen, geschrieben.

